

Het Erfgoed van Emmen

Erfgoednota 2025

Inhoud

Voorwoord	4
1 Inleiding	7
2 Leeswijzer	9
2.1 Doelen van de Erfgoednota	10
3 Het verhaal van Emmen: de samenhang tussen erfgoed domeinen	13
3.1 Esdorpenlandschap	14
3.2 Randveen-ontginningslandschap	18
3.3 Grootschalige veenontginningen	23
3.4 Emmen en Omstreken	28
4 De Erfgoed domeinen	35
4.1 Aardkundig Erfgoed	36
4.2 Blauw Erfgoed	42
4.3 Groen Erfgoed	49
4.4 Gebouwd Erfgoed	55
4.5 Immaterieel Erfgoed	69
5 Typisch Emmens erfgoed	75
5.1 Emmerdennen	75
5.2 Amsterdamsche Veld	77
5.3 Rensenpark	80
6 Beleid	83
6.1 Landelijk beleid	83
6.2 Provinciaal beleid	85
6.3 Gemeentelijke beleid	86
6.4 Omgevingswet	91
7 Uitvoeringsagenda	93

Voorwoord

Ons erfgoed als inspiratie voor de toekomst

In onze cultuurnota 2025-2028 'Het Verhaal van Emmen' hebben we vastgelegd wat onze culturele waarden zijn en hoe die bijdragen aan het verhaal van het Veen en Van Gogh. De wortels van het verhaal van Emmen liggen in ons erfgoed. Het landschap, de veenontginning, de kanalen, de bossen, de gebouwen en zeker ook onze tradities en gebruiken. Dit erfgoed helpt ons te begrijpen waar we vandaan komen en hoe onze culturele identiteit is gevormd. Het biedt ons waardevolle lessen over onze geschiedenis en onze tradities. Daarin kunnen we nieuwe inspiratie vinden voor de toekomst, zie bijvoorbeeld het verhaal van Van Gogh.

Het is daarom belangrijk om ons erfgoed goed te kennen. Het heeft onze gemeenschap gevormd en het houdt ons samen. Ons gevoel van verbondenheid en trots ('hier kom ik weg') ligt verankerd in onze geschiedenis. Om dat te kunnen behouden en te versterken, hebben we ons erfgoed in deze nota vastgelegd. Het doel is om ons erfgoed te zien als kans voor ontwikkelingen. Op dit gebied valt nog veel te winnen, denk aan ruimtelijke ontwikkelingen, toerisme, cultuur en het verbinden van mensen. Het is tijd om ons erfgoed uit de schaduw te halen en het meer voor het voetlicht te brengen.

In deze nota Het Erfgoed van Emmen beschrijven we niet alleen onze landschappen, onze monumenten en onze tradities maar geven we ook de samenhang tussen deze elementen weer. Een traditie als carnaval vieren in dorpen als Emmer-Compascuum, Barger-Compascuum en Zwartemeer heeft een verband met het veenlandschap omdat de veenarbeiders vanuit Duitsland het Katholieke geloof meenamen waarin carnaval een belangrijk rol speelt. Zo kunnen we onze gewoonten en tradities linken aan onze voorouders en begrijpen we ons eigen Verhaal van Emmen nog beter.

Deze erfgoednota dient als een inspiratiedocument. Wet- en regelgeving op het gebied van erfgoed zijn vastgelegd in de erfgoedverordening (aanwijzing en instandhouding monumenten) en onze Erfgoedkaart laat het beleid zien dat we voor bepaalde plekken, landschappen en monumenten hebben. Deze nieuwe nota is geactualiseerd ten opzichte van de Erfgoednota 2017-2022. Er is bijvoorbeeld meer aandacht voor ons wederopbouwerfgoed (Emmermeer, Emmerhout en Angelslo). We zijn zuinig op 'Het wonder van Emmen' en willen rekening houden met de cultuurhistorische waarden in deze wijken bij ontwikkelingen. In de

uitvoeringsagenda van deze nota is dat opgenomen. Ook de Omgevingswet heeft impact op de manier waarop we met erfgoed omgaan. In het Omgevingsplan van ruimtelijke ontwikkelingen moet dit beschreven worden. Participatie op het gebied van erfgoed heeft ook een plaats gekregen in de nota. In de praktijk gebeurt er al veel, denk aan de initiatieven en de samenwerking en met het ErfgoedNetwerk en de historische verenigingen. Dit past in ons doel om erfgoed te verbinden met onze inwoners en hun verhalen een plek te geven. Gezamenlijk zetten we in op het beschermen, behouden, zichtbaar en beleefbaar houden van ons erfgoed. Onze geschiedenis als rijke inspiratiebron voor de toekomst.

Dewy Keen
Wethouder Erfgoed en Cultuur

Hoofdstuk 1

Inleiding

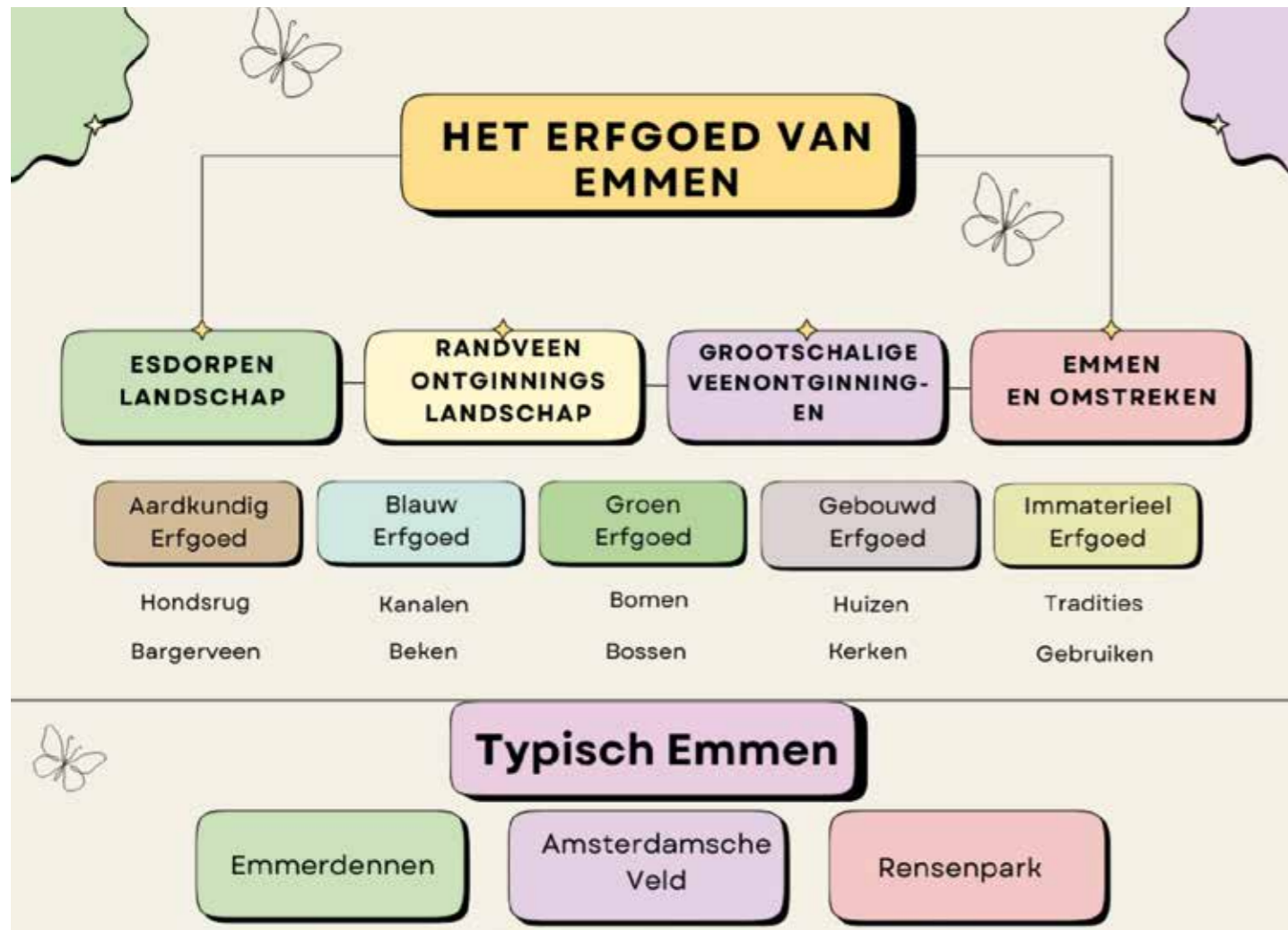
UNESCO Nederland:

“Erfgoed wordt vaak gedefinieerd als onze nalatenschap van het verleden, waarmee we leven in het heden. Deze nalatenschap geven we door aan toekomstige generaties, zodat zij er ook van kunnen leren, het kunnen bewonderen en ervan kunnen genieten. In het woordenboek staat dat erfgoed iets is wat je erft.”

Erfgoed gaat om plekken, objecten of gebruiken die we willen behouden voor toekomstige generaties om verschillende redenen. Het kan gaan om de verbondenheid vanwege de rol van onze voorouders in het realiseren van het erfgoed, de wetenschappelijke waarde of om schoonheid en inspiratie. De gemeente Emmen is rijk aan veel verschillende soorten erfgoed welke we hebben beschreven in deze erfgoednota. Zo creëren we naast de visie die we hebben op erfgoed meteen een duidelijk overzicht. Het nut hiervan is dat we beter kunnen onderbouwen waarom keuzes op het gebied van erfgoed worden gemaakt en we bepaalde soorten erfgoed niet overslaan bij een afweging.

Het doel van de erfgoednota is als volgt: erfgoed zien als kans voor ontwikkelingen. Op dit gebied valt nog veel te winnen; erfgoed wordt vaak nog onderbelicht en kan veel kansen bieden voor ruimtelijke ontwikkelingen, toerisme, cultuur en het verbinden van mensen. Een voorbeeld hiervan is de aandacht die de laatste tijd is uitgegaan naar het verhaal over Vincent van Gogh in Veenoord/Nieuw-Amsterdam.

Schematisch overzicht over hoe de verschillende Erfgoed domeinen worden behandeld in de erfgoednota.

Hoofdstuk 2 Leeswijzer

We bouwen voort op de oude erfgoednota door het beleid en de doelen die we al hebben opgesteld mee te nemen en verder aan te scherpen. De doelen staan beschreven in hoofdstuk 2.1 en het beleid staat beschreven in hoofdstuk 6.

In figuur 1 is te zien hoe we het erfgoed van de gemeente Emmen onderverdelen. We beginnen met het verhaal van Emmen aan de hand van de landschappen die in de gemeente voorkomen. Vervolgens gaan we verder in op de verschillende erfgoed domeinen en gebruiken we voorbeelden om deze domeinen duidelijk uit te leggen. Samen geeft dit een goed beeld van de vele soorten erfgoed die Emmen rijk is.

We hanteren hierbij een vaste opbouw:

- Wat houdt het erfgoed domein in?
- Wat is het erfgoed dat in de gemeente Emmen voorkomt van dit erfgoed domein?
- Welke maatschappelijke vraagstukken spelen er en welke rol kan erfgoed hierin spelen?
- Welke ambities hebben we?

Vervolgens geven we een aantal voorbeelden van erfgoed dat typisch is voor de gemeente Emmen en waar meerdere erfgoed domeinen samenkomen. Dit doen we door de samenhang te laten zien en dat erfgoed in de praktijk nooit op zichzelf staat.

We sluiten de erfgoednota af met het beleid op nationaal, provinciaal en gemeentelijk niveau dat belangrijk is voor hoe we om willen gaan met ons erfgoed.

2.1 Doelen van de Erfgoednota

1. Beschermen en behouden

We zetten in op het beschermen en behouden van erfgoed. Dit doen we door regels omtrent erfgoed op te nemen in hoofdstuk 6 van dit beleid. Het behoud van erfgoed is belangrijk en de erfgoedwaarde van een object of plek moet versterken worden waar dit mogelijk is. Dit is elke keer maatwerk omdat het erfgoed van de gemeente Emmen zeer divers is. Vanzelfsprekend weten we ook dat niet altijd alles kan worden behouden. Wanneer erfgoed niet beschermd kan en/of gaat worden streven we ernaar om deze objecten vast te leggen in de vorm van foto's. Op deze manier wordt een deel van deze kennis behouden.

2. Zichtbaar en beleefbaar houden

Om draagvlak voor erfgoed te creëren, is het belangrijk dat erfgoed zichtbaar en beleefbaar is. Dit kunnen we niet alleen. Hiervoor hebben we de hulp nodig van inwoners, historische verenigingen en stichtingen die de geschiedenis van de gemeente Emmen levend houden. Het is belangrijk dat we kennis over erfgoed ophalen en delen met elkaar.

3. Verbinding maken

Verbinding is een belangrijke factor omdat erfgoed een rol speelt bij veel verschillende onderwerpen. Enkele van deze onderwerpen zijn ruimtelijke ontwikkelingen, toerisme, kunst en cultuur, beheer van de leefomgeving en het welzijn van mensen. Het is belangrijk dat we voor deze pijler samenwerken met inwoners en erfgoedpartijen, maar ook met de desbetreffende collega's binnen de gemeente.

Erfgoed wordt vanaf het begin bij ruimtelijke ontwikkelingen meegenomen om zo de advisering en het opstellen van visies inhoudelijk te kunnen versterken.

Waarom is Erfgoed belangrijk?

- Culturele identiteit: erfgoed helpt ons te begrijpen waar we vandaan komen en verbindt ons met onze geschiedenis en tradities.
- Kennisoverdracht: erfgoed is onze nalatenschap van het verleden. We geven het door aan toekomstige generaties, zodat zij ervan kunnen leren, het kunnen bewonderen en ervan kunnen genieten.
- Toerisme: historische plekken en culturele evenementen trekken bezoekers en toeristen aan en bevordert daarmee de economie.
- Verbondenheid: erfgoed bevordert het gemeenschappelijk gevoel van trots en verbondenheid.
- Kennis: erfgoed leert ons veel over het verleden waarmee we nu betere en duurzamere keuzes kunnen maken

Vrouwen aan het werk in de Confectiefabriek Bendien in Emmen.

Het gemeentelijke erfgoedbeleid bestaat uit drie onderdelen:

1. In de Erfgoedverordening staan de regels op het gebied van erfgoed en monumenten deze zijn wettelijk vastgelegd en dus juridisch bindend.
2. Op de Cultuurhistorische Waardenkaart (vertaald in de interactieve erfgoedbeleidskaart) staan de beleidsregels die we hebben op het gebied van erfgoed, dus niet alleen de regels uit de erfgoedverordening maar bijvoorbeeld ook objecten waarbij we vragen of men deze wil respecteren.
3. De Erfgoednota is het overkoepelende beleidsstuk dat eerder als een onderlegger met kaders en richtlijnen en inspiratiedocument dient om te laten zien wat het erfgoed van de gemeente

Schema over erfgoedbeleid in het algemeen. Stukken van het rijk en de provincie worden doorvertaald in de erfgoednota van de gemeente.

Hoofdstuk 3

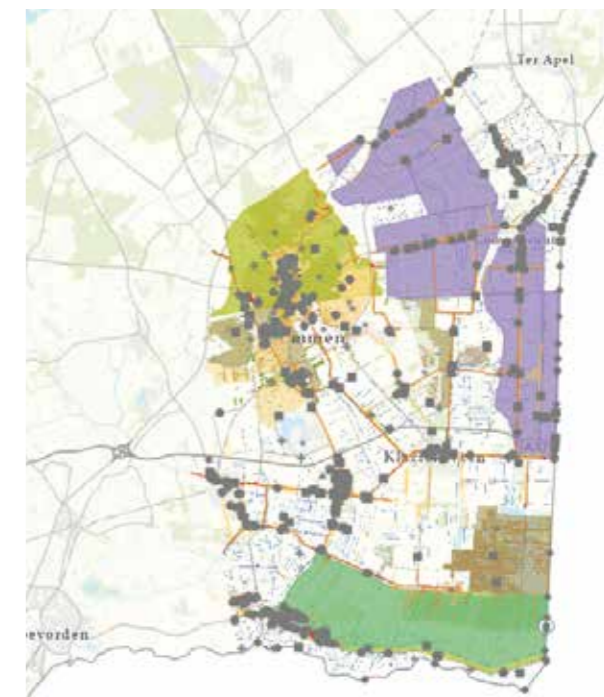
Het verhaal van Emmen: de samenhang tussen erfgoeddomeinen

Erfgoed staat nooit op zichzelf. Alles in onze leefomgeving is met elkaar verbonden en moet als één geheel worden bekeken. In het verhaal van de gemeente Emmen hebben we die insteek gekozen. We richten ons niet alleen op individuele gebouwen, bomenrijen of grafheuvels, maar laten juist zien hoe deze objecten samenhangen met de omgeving.

In dit hoofdstuk gaan we uit van de verschillende gebieden die ingedeeld zijn op landschapstype. Dit doen we door de ontwikkelingen en kenmerken van deze gebieden te omschrijven. Achtereenvolgens bekijken we het landschap van oud naar jong. Hierbij gaan we in op de esdorpen, randveenontginningen en grootschalige veenontginningen. Omdat Emmen een bijzondere ontwikkeling heeft meegemaakt van esdorp naar stad, bespreken we dit ook.

Naast het beschrijven van de landschapstypes geven we aanknopingspunten voor onder andere ruimtelijke ontwikkelingen. Hierbij volgen we de lijnen die in andere visies en beleidstukken reeds zijn opgesteld, zoals de ruimtelijke waardenkaart en het rapport buitengebied Emmen, zodat de erfgoednota hier goed op aansluit. De aanknopingspunten zijn bedoeld ter inspiratie en hebben geen juridische status.

Hoewel we specifieke objecten niet in de erfgoednota bespreken, hebben we deze wel benoemd op de gemeentelijke erfgoedbeleidskaart. Deze kaart is voor iedereen toegankelijk via <https://gemeente.emmen.nl/erfgoed>.

In onder andere Westenesch zijn boerenerven te vinden die goed bewaard zijn gebleven. Het gaat dan niet alleen om de boerderijen, maar ook om bijgebouwen, zoals schaapskooien en bakhuisjes, en groene elementen zoals boomgaarden en moestuinen.

3.1 Esdorpenlandschap

In de gemeente Emmen zijn meerdere esdorpen aanwezig. Oorspronkelijk is Emmen zelf ook een esdorp. Andere esdorpen in de gemeente zijn onder andere Noordbarge, Zuidbarge, Weerdinge en Westenesch. Esdorpen hebben vaak een herkenbare structuur. De dorpen hebben één of meerdere brinken. Brinken waren gezamenlijke verzamelplaatsen voor vee. Deze zijn nu vaak nog te herkennen als een open ruimte met bomen waar de boerderijen omheen staan. De esdorpen worden gekenmerkt door grote boerderijen met karakteristieke boerenerven.

De esdorpen zelf zijn niet de enige componenten in het karakteristieke esdorpenlandschap van Emmen. Ook de eeuwenlange exploitatie van de rondom liggende landschappen is een onmisbaar onderdeel. Het esdorpenlandschap is een samenhangend geheel bestaande uit essen, woeste gronden en beekdalen. Dit is een kleinschalig landschap met veel karakteristieke elementen zoals wegbeplantingen, bosschages en houtwallen. De essen waren bedoeld als landbouwgrond, de woeste gronden bestonden voornamelijk uit heide waar schapen konden grazen en waar plaggen werden gestoken.

De beekdalen dienden hoofdzakelijk als weidegronden en hooilanden voor het vee.

Essen zijn landbouwgronden die vaak op de hoogste delen van het landschap liggen. Deze gronden zijn vaak eeuwenlang in gebruik geweest als landbouwgrond en zijn dus ook eeuwenlang bemest. De karakteristieke bolling die op een es te zien is, is het gevolg van de natuurlijke ondergrond maar wordt geaccentueerd door eeuwenlange bemesting. Een voorbeeld van een goed bewaard essencomplex is de es bij het buurtschap Den Oever.

De locatie waar deze landschappen zich hebben ontwikkeld was geen toeval, er is een directe relatie te leggen met de ondergrond. Essen waren consistent op hoge ruggen met een rijkere voedingsbodem gesitueerd. De woeste gronden waren gesitueerd op de meest arme zandgronden. Landbouw was hier lastig. Zoals de naam al doet vermoeden, lagen de beekdalen lager in het landschap. Deze gronden waren te nat voor landbouw maar waren zeer geschikt als weidegronden. Vandaar dat de groenlanden in de hogere delen van het beekdal voorkwamen.

Vandaag de dag hebben deze landschappen grote veranderingen doorgemaakt. De essen zijn veelal volgebouwd, met uitzondering van de Emmer- en Schimmeres. Op de woeste gronden zijn bossen aangeplant of er vindt tegenwoordig veel landbouw plaats. In de beekdalen zijn de meeste houtwallen verdwenen en vindt er – net als bij de woeste gronden – tegenwoordig meer landbouw plaats. Aangezien er weinig structuren en componenten van het esdorpenlandschap tegenwoordig nog zichtbaar zijn, is dat wat er nog zichtbaar is vanuit een erfgoedperspectief erg waardevol. De Emmer- en Schimmeres zijn nog goed te herkennen in het landschap. Deze herkenbaarheid uit zich wanneer we vanaf de N381 over een open vlakte de skyline van

Emmen tegemoet rijden. Doordat deze es complexen nog in stand zijn, ligt het centrum van Emmen aan de rand van de stad, wat uniek is.

Een voorbeeld van een stukje esdorpenlandschap dat goed bewaard is gebleven is te vinden bij de ingang van het Noordbargerbos aan de Nieuw-Amsterdamsestraat. Dit stukje landschap kan nog als karakteristiek groenland aangemerkt worden. Groenlanden zijn relatief klein verkavelde weidegronden omgeven met houtwallen. Dit landschapstype, passend binnen de esdorpen, was vroeger wijdverspreid binnen de gemeente. Maar door de uitbreiding van de stad is dit landschapstype alleen nog hier en tussen de wijken Bargeres en de Rietlanden te ervaren. De houtwallen en weidegronden vertegenwoordigen dus een laag in het landschap die essentieel is voor het esdorpenlandschap.

Aanknopingspunten voor het esdorpenlandschap

- Het esdorpenlandschap is van oorsprong een kleinschalig landschap met veel landschapselementen zoals wegbeplantingen, houtwallen en bosschages. Deze elementen willen we behouden en waar mogelijk herstellen of versterken. Dit kan bijvoorbeeld door een struiken en kruiden laag onder een bomenrij aan te leggen. Passend onderhoud is hierbij belangrijk.
- De karakteristieke structuur van de brinkdorpen willen we behouden, zoals de brinken met daaromheen boerderijen.
- Westenesch is een beschermd dorpsgezicht. Dit betekent dat grote veranderingen hier niet zonder vergunning plaats kunnen vinden. In hoofdstuk 6 wordt deze bescherming verder beschreven.
- De essen zelf dienen onbebouwd te blijven. Van oorsprong zijn dit akkers.
- Beekdalen kunnen hersteld worden door onder andere in te zetten op het herstellen van de houtwalstructuur zoals dat ook beschreven staat in de Ruimtelijke Waardenkaart. Daarnaast zijn de meeste beken gekanaliseerd waardoor deze bijna niet van een reguliere sloot te onderscheiden zijn. We moedigen hermeandering naar de oorspronkelijke bedding van de beken aan.

Noordbargerbos vanaf de Nieuw-Amsterdamsestraat.

Schimmes.

3.2 Randveen-ontginningslandschap

Een randveenontginningslandschap is een bijzonder landschap dat op drie plekken in de gemeente voorkomt; namelijk in het zuiden (Schoonebeek en Nieuw-Schoonebeek), in het noorden (Roswinkel) en in het midden (Nieuw-Dordrecht). Roswinkel, Schoonebeek en Nieuw-Schoonebeek zijn in de late middeleeuwen ontgonnen en ontwikkeld door (Gronings-)Friese kolonisten uit de omgeving van het Dollard-gebied. Nieuw-Dordrecht heeft een andere geschiedenis en is pas in de negentiende eeuw ontstaan op de uitloper van de Hondsrug.

Alle randveenontginningen liggen op of aan de rand van het hoogste gebied uit de directe omgeving. Dit is logisch want ook vroeger waren droge voeten belangrijk. Daarbij heeft de rivier een belangrijke logistieke rol gehad in het bereiken van deze gebieden omdat het veen zelf moeilijk begaanbaar terrein was. Zo ligt Roswinkel dicht bij de Runde en is vanaf daar het land ontgonnen. Daarnaast is duidelijk dat de eerste Schoonebeekers het gebied betraden vanaf het Schoonebeekerdiep. Deze beek stroomde vanuit het oosten Nederland binnen en vormt ook de grens tussen Nederland en Duitsland.

Langs het Schoonebeekerdiep vond een heel bijzondere manier van vetweiderij plaats waarbij booën (vee- met hooischuren) een belangrijke rol speelden. In de gemeente hebben we nog twee booën. De herstelde Wilmsboo ligt nog op een dekzandkopje bij het Schoonebeekerdiep. Omdat deze kopjes vaak ook archeologische vindplaatsen uit de prehistorie herbergen, zijn dit hele waardevolle aardkundige elementen. Voor de tweede boo in de gemeente, de Hekmansboo, loopt een restauratieproject. Foto: André Lambers.

Men koos de dekzandruggen en dekzandkopjes, die omringd werden door het veen, om op te wonen. Dit deden ze omdat zandkopjes droge plekken waren die wat hoger lagen. Vanuit deze zandkopjes begonnen de boeren de veengrond voor en achter hun boerderij te ontginnen. De boerenerven zijn vaak omringd door bomen en struiken met kleine slotjes langs de randen van de erven. Dit zorgde voor een kleinschalig landschap met smalle lange stroken grond en veel bebossing. Het Westersebos, Oostersebos en Middendorp bij Schoonebeek zijn hier voorbeelden van. Hier staan karakteristieke boerderijen van het hallenhuistype die goed bewaard zijn gebleven.

Roswinkel is in de dertiende eeuw ontstaan in het noorden van de gemeente Emmen. Op het eerste gezicht lijkt Roswinkel een lintdorp, een langgerekt dorp dat meestal langs een kanaal ligt, in het veengebied waardoor dit dorp zo bijzonder is. Roswinkel is namelijk ontstaan als randveenontginning waar een dubbellint met bebouwing is ontwikkeld. Het eerste lint is het noordoostelijke lint dat op een zandrug is ontstaan. Tijdens de grootschalige ontwikkelingen van de negentiende eeuw is het tweede lint parallel aan het oude lint ontstaan. Boerderijen hadden in deze tijd recht van opstrek. Dit betekent dat het land voor en achter de boerderij bij de boerderij hoorde. Dit zorgde ervoor dat de nieuwe boerderijen alleen gebouwd konden worden op plekken waar aan het oude lint geen boerderijen staan.

Naast de bijzondere boerderijen, de booën en het Schoonebeekerdiep, heeft de omgeving van Schoonebeek en Nieuw-Schoonebeek ook gebruiken die vooral in dit gedeelte van de gemeente voorkomen. Dit zijn bijvoorbeeld zandstrooien en midwinterhoornblazen. Dit zijn tradities die vooral langs de grens met Duitsland voorkomen. Foto Drents archief, Collectie Schroër.

Nieuw-Dordrecht is een randveenontginning die pas in de negentiende eeuw is ontstaan op de uitloper van de Hondsrug. De geschiedenis van dit dorp is anders omdat het een directe verbinding heeft met de grootschalige veenontginningen. Nieuw-Dordrecht werd gesticht door heren uit Dordrecht rond 1855.

Nieuw-Dordrecht heeft een bijzondere vorm omdat er een kanaal gegraven zou worden door het centrum van het dorp. Doordat de leemlaag in de ondergrond van Nieuw-Dordrecht moeilijk was om door te komen, werd dit plan gestaakt. De plaats waar het kanaal zou komen te liggen is nog wel herkenbaar. Het gebied wordt 'de leegte' genoemd. Dit is ook de reden waarom de huizen aan de Herenstreek ver van de straat staan.

Aanknopingspunten voor randveenontginningslandschap

- De basisstructuur van het landschap dient herkenbaar te blijven en waar mogelijk versterkt te worden. Deze basisstructuur bestaat uit lintbebouwing, strokenverkaveling omgeven door singels, en houtwallen. Daarbij is een duidelijke scheiding aanwezig tussen beekdal en hogere veengronden bij het randveenontginningslandschap van Roswinkel en Schoonebeek.
- Het randveenontginningslandschap van Schoonebeek en Nieuw-Schoonebeek was van oudsher kleinschaliger dan het nu is. De vele singels en houtwallen zorgden voor een kleinschalig landschap terwijl het beekdalen, met name in het Schoonebeekerdiep, een zeer open landschap was. Met name door herstel van groen erfgoed kan de lokale landschappelijke identiteit, en daarmee ook de herkenbaarheid, van landschappen worden versterkt.
- Het Oostersebos en Westersebos zijn beschermde dorpsgezichten. Dit betekent dat grote veranderingen hier niet zonder vergunning plaats kunnen vinden. In hoofdstuk 6 wordt deze bescherming verder beschreven.
- Het landschap van Nieuw-Dordrecht zou versterkt kunnen worden door meer beplanting. Oorspronkelijk was dit landschap kleinschaliger.

Beschermde dorpsgezicht het Oostersebos.

*Het leven in het veen was niet makkelijk. De veenarbeiders reisden naar de plekken waar werk te vinden was in het veen. Ze woonden vaak dichtbij de plek waar de vervening plaats vond in keten van steen of plaggehutten.
Bron: Gemeentearchief Emmen.*

3.3 Grootschalige veenontginningen

Een groot gedeelte van de gemeente Emmen bestaat uit veengebied. Vanwege de slechte afwatering van het gebied is in de loop van een paar duizend jaar een uitgestrekt hoogveenlandschap ontstaan. Dit hoogveenlandschap werd het Bourtanger moeras genoemd. Dit gebied is in een relatief recent verleden ontgonnen. Tegenwoordig liggen hier de dorpen Nieuw-Amsterdam, Veenoord, Klazienaveen, Zwartemeer, Weiteveen, Zandpol, Erica, Oranjedorp, Barger-Compascuum, Emmer-Compascuum en Nieuw-Weerdinge.

Rond 1850 begonnen maatschappijen grond op te kopen in Zuidoost-Drenthe omdat turf een belangrijke brandstof begon te worden waar veel geld aan te verdienen was. Turf is gedroogd veen dat met turfschuiten werd vervoerd naar het noorden of westen van Nederland. Hiervoor moesten kanalen en wijken gegraven worden die we tegenwoordig nog steeds terugzien in het landschap. Voorbeelden zijn het Scholtenskanaal, de Verlengde Hoogeveense Vaart, het Dommerskanaal en het Oranjekanaal.

De wijken werden vaak vernoemd naar mensen met een prominente baan, zoals de Bladderswijk in Oranjedorp (opzichter Bladder), de Kamerlingwijk in Zwartemeer (Eigenaar van Café Kamerling) en de Kloostermanswijk in Klazienaveen (opzichter Kloosterman).

De aanleg van kanalen en wijken is bepalend voor het landschap geweest waarin rechte lijnen de boventoon voeren en men ver kan kijken vanwege de openheid. Er zijn dorpen langs de vaarten ontstaan die te herkennen zijn aan de langgerekte structuur. Dit noemen we lintdorpen. Aan sommige wegen werden bomenrijen aangeplant zoals bij de Verlengde Vaart tussen Erica en Klazienaveen.

Om het veen af te graven hadden de maatschappijen veenarbeiders nodig. De veenarbeiders reisden mee met het werk en kwamen bijvoorbeeld vanuit De Krim in Overijssel naar Erica toe. De veenarbeiders woonden voornamelijk in plaggehutten en krotten. Arbeiders die in de fabrieken werkten of een hogere functie hadden, konden soms in arbeidershuizen terecht. Deze zijn terug te vinden in onder andere Klazienaveen en Nieuw-Weerdinge. Voor de veenbazen werden villa's gebouwd zoals Villa Veldkamp in Erica, La Paix in Nieuw-Amsterdam en Villa Carex in Erica.

Turf wordt ingeladen om per smalspoor verplaatst te worden in Nieuw-Amsterdam. Bron: Gemeentearchief Emmen.

Ook een aantal turfstrooiselfabrieken zijn bewaard gebleven. Dit waren fabrieken waar de turf naartoe werd gebracht en verwerkt werd tot turfstrooisel. Turf werd naar deze fabrieken vervoerd via turfschuiten of het smalspoor. Smalspoortreinen waren speciale treinen die, zoals ook af te leiden is uit de naam, op een smaller spoor reden dan reguliere treinen. Dit was noodzakelijk vanwege de zachte ondergrond in het veen.

Andere monumenten herinneren ons ook nog aan de tijd van de grootschalige veenontginningen. Het voormalige buurthuis in Emmer-Erfcheidenveen bijvoorbeeld. Soortgelijke buurthuizen hebben ook in andere dorpen gestaan.

Deze buurthuizen waren het begin van het maatschappelijk werk in Drenthe. Kleuters werden hier opgevangen zodat de moeders in het veen konden werken. Naast opvang was er ook een opleidingsfunctie. Er konden lessen worden gevolgd om bijvoorbeeld dienstbode te worden.

Een ander voorbeeld van een monument zijn de zusterhuizen. Deze zijn nog te vinden in Emmer-Compasuum en Weiteveen en waren bedoeld voor nonnen die hulp verleenden aan de veenarbeiders.

De veengebieden hadden ook hun eigen tradities. De veenarbeiders die vanuit het Koninkrijk Hannover naar Nederland trokken waren overwegend katholiek. Zij namen hun geloof mee waardoor er katholieke dorpen als Barger-Compascuum, Zwartemeer en Weiteveen ontstonden. Van oudsher is carnaval een katholiek feest dat in deze dorpen nog steeds gevierd wordt.

Carnaval in 'Stiekelstad' rond 1985.

Belangrijke aanknopingspunten bij de grootschalige veenontginningen

- Het stelsel van kanalen en wijken is redelijk bewaard gebleven en is bepalend voor de structuur van de grootschalige veenontginningen. Dit stelsel willen we graag behouden.
- Zichtlijnen zijn belangrijk. Vanaf de Emmerhoutstraat is er een goed zicht van de Hondsrug naar de grootschalige veenontginningen. Dit soort zichtlijnen willen we behouden.
- We moedigen herbestemming van (industriële) erfgoed uit het veen aan. Turfstrooiselfabrikaten zijn tegenwoordig in gebruik als vergadercentrum of horecabestemming. Op deze manier worden monumenten opengesteld voor het publiek en zien meer mensen de veengeschiedenis op een andere manier.
- De architectuur van het Amsterdamsche Veld in combinatie met de dubbele bomerijen is uniek en goed bewaard gebleven. Dit willen we behouden.

De zichtlijn vanaf de Hondsrug aan de Emmerhoutstraat waar je naar de grootschalige veenontginningen kijkt.

Groet uit de Veenstreken (Gem. Emmen)

3.4 Emmen en Omstreken

Emmen, voorheen een bisschoppelijk hof, werd voor het eerst vermeld in 1139 en is één van de oudste dorpen van de gemeente Emmen. Dit is onder andere terug te zien aan de Grote Kerk in Emmen waarvan het onderste deel van de toren stamt uit de dertiende eeuw. Oorspronkelijk was Emmen een esdorp. Het tegenwoordige Marktplaatsplein was waarschijnlijk een brink. Voor de Tweede Wereldoorlog had Emmen een dorps karakter, waarbij bebouwing langs de essen in de vorm van boerderijen voorkwam.

Net voor de Tweede Wereldoorlog ontstonden er plannen om Emmen uit te breiden. Factoren die hier een rol in speelden waren het instorten van de veenindustrie, de grote armoede en het leeglopen van het Bargermeer. Het Bargermeer was een meer ten zuiden van Emmen dat vanwege de komst van het Oranjekanaal leegliep. Dit zorgde ervoor dat het een uitstekende plek was om industrie te bouwen. Emmen was niet de eerste keuze om uit te breiden. Eerst werd er naar Nieuw-Amsterdam en Emmer-Compasuum gekeken.

Vanwege de gunstige ligging op de Hondsrug en de goede bereikbaarheid, is uiteindelijk besloten om Emmen uit te breiden. Andere ontwikkelingen waren de komst van het ziekenhuis in 1938 (destijds het diaconessenhuis), de

dierentuin in 1935 en een lyceum in 1944. Een belangrijke ontwikkeling die er mede voor heeft gezorgd dat Emmen eruitziet als een groene stad was de uitbreiding van de Emmerdennen, één van de oudste bossen van Drenthe. In het kader van werkverschaffing is het bos in de jaren dertig van de vorige eeuw uitgebreid. In hoofdstuk 5 gaan we dieper in op de Emmerdennen als typisch erfgoed voor de gemeente Emmen.

Eén werkverschaffingsproject was natuurlijk niet genoeg om de werkloosheid en armoede op te lossen, hiervoor werd er industrie naar Emmen gehaald. Met subsidies vanuit het Rijk vestigden bedrijven zoals de Bendien's Confectieateliers in Emmen. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen, met dank aan Marshalhulp, nog meer bedrijven naar Emmen zoals de AKU, Danlon, Honeywell en Draka. Voor de arbeiders van deze bedrijven moest er gezorgd worden voor huisvesting. Om dit te realiseren werden er compleet nieuwe wijken gebouwd: de naoorlogse wijken.

Naoorlogse wijken

De snelle groei van Emmen na de Tweede Wereldoorlog wordt ook wel 'het wonder van Emmen' genoemd. De wijken Emmermeer, Emmerhout en Angelslo zijn inmiddels aangewezen als wederopbouwgebieden van nationaal belang. De planning van deze wijken is geleid door de hoofdgedachte van deze periode; een focus

op de bestaande hoogteverschillen en groenstructuren. Emmen als open groene stad. De wisselwerking tussen woningen, openbare ruimte en natuur maakt deze wijken zo bijzonder. Sleutelfiguren voor het ontstaan van deze wijkontwerpen waren onder andere Niek de Boer, André de Jong en Zwaantienus Naber.

De wijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout zijn van groot belang voor de geschiedenis van Emmen. Door de stedenbouwkundige plannen, waarbij men tot in detail de wijk plande, is er een bijzondere samenhang van waardevolle elementen ontstaan. Uniek hieraan is dat de ondergrond en het groen dat op de plek van waar de wijken zouden komen, zijn meegenomen in het stedenbouwkundige ontwerp van de wijken. Vanaf de bouw werd er op (inter) nationaal niveau meegekeken naar wat er in Emmen gebeurde. Busreizen werden georganiseerd om mensen van over de hele wereld deze unieke nieuwe wijken en de Emmerdennen te laten zien.

Hiernaast speelt het stratenpatroon een belangrijke rol. Het uitgangspunt was een openbare ruimte waar kinderen veilig moesten kunnen spelen en men wandelend of fietsend gemakkelijk voorzieningen in de buurt moest

kunnen bereiken. Dit leidde ertoe dat de auto niet meer als basis werd genomen voor het wijkontwerp, wat uiteindelijk resulteerde in het woonerf in Emmerhout. Ten slotte waren de huizen natuurlijk belangrijk. Waar we in Emmermeer stempels vinden (verschillende kleine stukjes van de wijk die ontworpen zijn door één architect), zien we in Angelslo en Emmerhout vaak gestandaardiseerde huizen zoals blokken, flats en bungalows die op meerdere plekken in de wijken voorkomen. Ook de details in de openbare ruimte werden gepland, zoals bankjes. Deze zijn nog steeds terug te vinden. Op deze manier zien we dat verschillende erfgoedsoorten zoals aardkundig, groen en gebouwd erfgoed samenkomen.

Als eerste wijk werd Emmermeer gebouwd. In Emmermeer is een klassiek stratenpatroon te herkennen waarbij verschillende architecten werkten aan stempels. Hierdoor is er een grote verscheidenheid aan woningen te vinden in Emmermeer, bijvoorbeeld de Bruynzeelwoningen aan de H. Boomstraat en de rijtjeswoningen aan de Van Selbachstraat. Ook het wonen in het groen is in deze wijk belangrijk. Dit is te zien doordat Emmermeer grenst aan het Valtherbos en door de openbare ruimtes met veel groenzones en speelgelegenheid. Het bijzondere aan Emmermeer is dat er vooraf geen stedenbouwkundig plan is gemaakt voor de inrichting van de wijk, zoals dit later wel bij Angelslo en Emmerhout is gebeurd.

Angelslo werd als tweede wijk gebouwd. Na de Tweede Wereldoorlog was er een groot woningtekort, waardoor er in heel Nederland snel en veel woningen moesten worden gebouwd. Stedenbouwkundige plannen gingen een steeds belangrijkere rol spelen tijdens het ontwerpen. Eén van de ideeën die sterk naar voren komt in Angelslo is de wijkgedachte. Dit betekent dat het gezin het belangrijkste is in het leven. Vanuit daar hoorde men bij een buurt, in het geval van Angelslo was dit één van de zes buurten. De buurten werden van elkaar gescheiden door groenstroken. Deze buurten hadden allen hun eigen voorzieningen zoals kerken, scholen en buurthuizen. Deze openbare voorzieningen stonden in de groenstroken of aan de kant van de Statenweg.

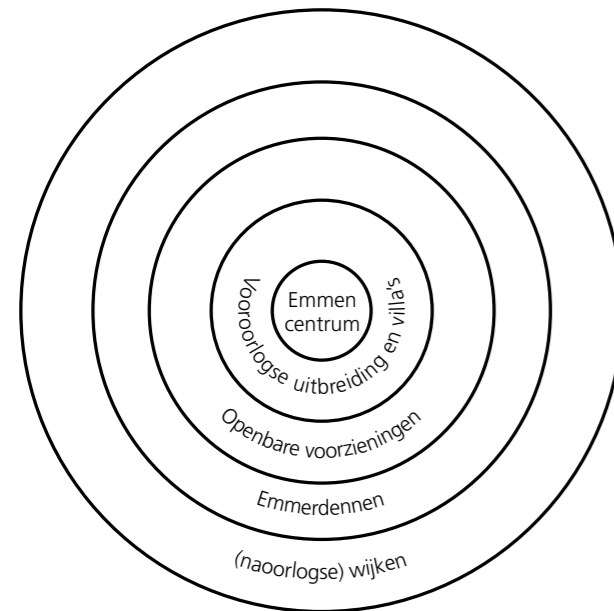
Het idee van Emmerhout was om een autoluwe wijk te bouwen waarbij men zich makkelijk kon verplaatsen met de fiets of lopend door de groene openbare ruimte. Dit resulteerde dus in het ontstaan van de eerste woonerven van Nederland. De wijk is ontworpen vanuit het gezichtsveld van het kind en de woning. Vanuit de woning kwam men namelijk uit in het groen waar ook de scholen lagen en mensen elkaar konden ontmoeten. Vanuit deze openbare ruimte was het winkelcentrum in het midden van de wijk te vinden. Net als Angelslo heeft Emmerhout ook één centrale weg; de Houtweg.

De ontwikkeling van de wijken zette zich voort en vanaf de jaren zeventig werd Bargeres aangelegd. Deze wijk is een typische bloemkoolwijk. Dit betekent dat er één hoofdweg rond in de wijk gaat. Vanaf deze weg zijn de verschillende buurten (de brinken) aangesloten. Waar in Angelslo en Emmerhout overal een soortgelijk type woning te vinden is, zijn de woningen in Bargeres gevarieerder. Een bijzonder element in Bargeres is het Oranjekanaal dat de wijk doorsnijdt. Daarnaast is er ook in Bargeres rekening gehouden met het groen dat voor het bouwen van de wijk al aanwezig was. Na Bargeres werd de Rietlanden aangelegd. In deze wijk werd het idee voortgezet van Emmen als open groene stad. De stad Emmen is opgebouwd uit meerdere schillen. Dit is te zien op de schematische tekening van figuur 1.

Schaatspret op de visvijver te Emmerhout in 1971. De wijken waren zo opgezet dat kinderen veilig in de wijk konden spelen in het groen. Bron Gemeentearchief Emmen.

De opbouw van Emmen

De schillen van Emmen opgenomen in een schematische tekening. Het bijzondere aan Emmen is dat de schillen aan de westkant van het centrum niet doorlopen, hier begint direct de es. Achtereenvolgens de schillen: aan de oostkant van Emmen vinden de eerste uitbreidingen plaats zoals de villa's in de omgeving van de Dennenlaan en Prinsenlaan. De scheiding tussen de nieuwere villa's ligt bij de Angelsloërdijk. Ten zuiden staan de woningen die gebouwd waren voor mensen met een hoge functie binnen de industrie, zoals het Meijerswegje en de Sophielaan. Vervolgens is er een schil met openbare functies, zoals de scholen, het ziekenhuis en de voormalige plaats van de Muzeval. Dit wordt omsloten door de Emmerdennen waarna de naoorlogse wijken volgen.

Lemzijde in Emmerhout, 1978.
Bron Gemeentearchief Emmen.

Belangrijke aanknopingspunten voor Emmen en de wijken

- Het Rensenspark heeft een heel rijke geschiedenis die teruggaat naar het ontstaan van het park op voormalig landgoed Willinge. We gaan zorgvuldig om met de oude landschapselementen die in het park te vinden zijn.
- We gaan zorgvuldig om met de gevels van winkelpanden. In het Facetbestemmingsplan Cultuurhistorie Emmen Centrum Noord staan winkelpanden beschreven die cultuurhistorisch waardevol zijn.
- Oude structuren moeten herkenbaar worden gehouden, zoals oude bomen in het centrum en historische infrastructuur zoals de Angelsloërdijk, de Markeweg en de Weerdingerstraat. Ensemblewaarde van bebouwing, infrastructuur en groen is hierbij belangrijk.
- Over post-65 erfgoed (alles wat ontworpen is in de periode 1965 tot 1990) weten we nog te weinig. We gebruiken de aanknopingspunten die op dit moment zijn opgenomen in de erfgoedbeleidskaart, zoals het herkenbaar houden van groenstructuren en stedenbouwkundige structuren. Een uniek element is de BB-bunker in Emmen.

De Rietlanden in aanbouw met op de achtergrond het Mussenveld. Het idee van 'Emmen, open groene stad' wordt hier verder doorgezet.
Bron: Gemeentearchief Emmen.

*Schepen in het Van Echtenskanaal in de jaren '50 in Klazienaveen.
Bron: Gemeentearchief Emmen.*

Hoofdstuk 4 De Erfgoed domeinen

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de verschillende erfgoed domeinen waarin we het erfgoed van de gemeente Emmen hebben onderverdeeld. De erfgoed domeinen worden aan de hand van een aantal vaste factoren beschreven. We beschrijven wat een bepaald erfgoed domein inhoudt en hoe dit erfgoed domein tot zijn recht komt in de gemeente Emmen. Wat zijn bijvoorbeeld de belangrijkste herkenningspunten van bepaald erfgoed. Vervolgens beschrijven we de huidige en toekomstige maatschappelijke vraagstukken met betrekking tot deze erfgoed domeinen. Ten slotte geven we een overzicht van onze ambities per erfgoed domein. Deze sluiten aan op de aanknopingspunten in hoofdstuk 3.

Oud en 'nieuw' komen samen: de woningen in Emmermeer staan dichtbij de hunebedden rond de es en in het Valtherbos.

4.1 Aardkundig Erfgoed

Aardkundig erfgoed omvat alles dat behoudenswaardig is onder de bodem. Het gaat hier niet om archeologie, maar om de natuurlijke ondergrond zoals die in duizenden - of in sommige gevallen zelfs miljoenen jaren- gevormd is. Het type ondergrond zoals de ijsstroomrug de Hondsrug en het bijbehorende reliëf heeft een enorme impact gehad op de manier waarop we met ons landschap omgaan.

Deze twee factoren bepalen namelijk de voorwaarden voor de groei van flora en de manier waarop water stroomt. In andere woorden, de ondergrond is essentieel voor de vorming van het landschap. Het is daarom geen toeval dat de oudste dorpen op de Hondsrug liggen, dat randveenontginningen vanaf Schoonebeek en Roswinkel plaatsvonden en dat veendorpen relatief laat ontstonden. Doordat bijzonder aardkundig erfgoed nu ook nog zichtbaar is willen we dit dan ook behouden voor toekomstige generaties.

4.1.1 Aardkundig erfgoed in Emmen

Aardkundig erfgoed is de hoofdreden dat een groot gedeelte van de gemeente Emmen binnen een UNESCO Geopark ligt. Vermindering van aardkundige waarde kan resulteren in het verliezen van de UNESCO-status. In dit hoofdstuk wordt het belangrijkste aardkundige erfgoed binnen de gemeente Emmen besproken.

Geopark de Hondsrug

Het complex van ruggen en beekdalen, gevormd in de ijstijden, is één van de drie kernwaarden van Geopark de Hondsrug. De kaarsrecht lopende ruggen en de tussenliggende dalen vormen een voor Europa uniek geologisch systeem. De ruggen lopen grofweg van Groningen tot aan Emmen met daartussen de dalen van de Sleenerstroom en de Hunze. Dit hele landschap is het gevolg van een ijsstroom ontstaan in het Saalien (de voorlaatste ijstijd). Omdat geologische kenmerken uit deze periode vaak in de laatste ijstijd (het Weichselien) zijn aangetast, zijn complete aardkundige fenomenen uit deze periode vrij zeldzaam.

We kunnen stellen dat de ondergrond de basis is van de ruimtelijke indeling. Zo ligt Emmen zelf op een ijsstroomrug wat een bijzonder geologisch fenomeen is. Dat de rug zich splitst aan de zuidzijde van Emmen,

maakt het nog unieker. Deze ijsstroomrug noemen wij de Hondsrug. Dit stelsel van ruggen en dalen (ook wel het Hondsrugcomplex) is daarom een uniek landschap. Niet alleen voor Nederlandse begrippen; ook internationaal wordt het Hondsrugcomplex als uniek beschouwd. Twee van deze ruggen komen binnen de gemeente Emmen voor, waarvan de Hondsrug veruit de grootste is. Deze rug

met uitlopers loopt tot aan het Bargerveen. De Rolderrug is kleiner. De uitloper hiervan komt de gemeentegrens binnen ter hoogte van Nieuw-Amsterdam en loopt grofweg door tot aan Schoonebeek. Deze ruggen zijn van elkaar afgesloten door het beekdal van de Sleenerstroom.

Kinderen spelen bij Haantjebak in de Emmerdennen. Bron: Gemeentearchief Emmen.

Reliëf

Alles wat we aan natuurlijke hoogteverschillen terugzien in de gemeente Emmen valt onder aardkundig erfgoed. De Hondsrug en de Rolderrug zijn hiervan de meest unieke voorbeelden. Het reliëf van deze ruggen is tot in het Bargerveen nog terug te zien en is het meest opvallend aan de oostzijde van de Hondsrug. Op deze ruggen kunnen een tal van kleinere geologische fenomenen onderscheiden worden die bijdragen aan het ensemble van de Hondsrug. De ontstaanswijze van deze elementen is verschillend, maar ze hebben allemaal met elkaar gemeen dat ze impact hebben op het reliëf en op het landschap. Hoewel sommige elementen, zoals bijvoorbeeld droge dalen, niet heel uniek zijn als zelfstandig aardkundig element, heeft het wel een hoge waarde vanwege de bijdrage die het levert aan de samenhang van de gehele Hondsrug.

Essen

Essen kunnen tot de categorie aardkundig erfgoed gerekend worden. Hoewel het strikt gezien niet alleen een natuurlijke oorsprong heeft, is dit wel een bijzonder aardkundig element omdat de ondergrond en het reliëf ervan een intrinsieke waarde heeft. Essen zijn in principe gebieden die door eeuwenlang gebruik als landbouwgrond een bepaald karakteristiek uiterlijk hebben gekregen. Het zijn zeer open ruimtes met een herkenbare bolling. Deze bolling is het gevolg van plaggenbemesting in combinatie met het natuurlijk reliëf. Deze aardkundige monumenten zijn ook van cultuurhistorisch en archeologisch belang. Essen zijn een belangrijk component van het esdorpenlandschap en worden ook wel de archeologische schatkamers van Drenthe genoemd. Vanwege de combinatie van de gunstige ligging in het landschap en de beschermende werking van het plaggendeck, beschermen de essen in Emmen vele archeologische schatten.

Beekdalen

Beekdalen zijn lager gelegen (dekzand)gebieden waar een beek doorheen stroomt. Waar deze beken stromen is afhankelijk van het reliëf. Deze laagtes zijn nog herkenbaar in het landschap aanwezig. Voornamelijk vanwege de wisselwerking met de ondergrond en het gebruik van het landschap. De meeste beken in de beekdalen zijn tegenwoordig rechtgetrokken. Dit is in Emmen ook het

geval. Dit maakt beekdalen vanuit aardkundig perspectief niet minder belangrijk omdat het de basis vormt van een verhaal.

Bargerveen

Bargerveen was vroeger onderdeel van het Bourtangeroor dat zich uitstrekte van Groningen tot aan Emmen, een ondoordringbaar moeras. Dit moeras was overgroeid met veenmos. Deze soort heeft als eigenschap dat het zich vol zuigt met water. Hierdoor vergaat het dode plantmateriaal niet maar groeit er wel een nieuwe laag overheen die zich vervolgens ook volzuigt met water. Dit proces van leven en dood zorgde voor een opeenstapeling aan dood veenmos met levend veenmos erboven. Hierdoor is hoogveen in duizenden jaren enorm snel gegroeid voor geologische begrippen.

De keerzijde was dat hoogveen in de vorm van turf als brandstof een steeds belangrijke rol is gaan spelen in Nederland. Het gevolg is dat een wijdverspreid landschapstype in enkele generaties nagenoeg verdween. Het Bargerveen is een van de laatste delen levend hoogveen dat nog in Nederland aanwezig is. Hierdoor is dit gebied in het verleden aangewezen als natura-2000 gebied door het rijk en door de provincie als aardkundig monument. De zeldzaamheid van hoogveen in Nederland maakt het Bargerveen dus een waardevol gebied vanuit

aardkundig perspectief. Er zijn verschillende initiatieven om het Bargerveen zo goed mogelijk in stand te houden door bijvoorbeeld het aanleggen van buffers.

Pingoruïnes

Tijdens de laatste ijstijd zijn de pingoruïnes ontstaan.

Pingoruïnes zijn restanten van pingo's; heuvels die zijn ontstaan doordat grondwater vanwege druk omhoogkomt en vervolgens bevriest waardoor ijsvorming in de ondergrond optreedt. Deze ijskern blijft vanwege de toevoer van grondwater alsmat groeien waardoor de bodem uitzet en een heuvel ontstaat (een pingo). Op den duur barst deze heuvel open en glijdt de opgeduwde bodem naar de zijkanten waardoor het ijs aan het licht wordt blootgesteld. Uiteindelijk na de ijstijd smolt de ijskern waardoor een diepe depressie met een ringwal eromheen overbleef. Deze depressie met ringwal die pingo's achterlaten noemen we pingoruïnes.

Pingoruïnes zijn belangrijke landschapselementen. Omdat Drenthe misschien wel de hoogste dichtheid aan pingoruïnes ter wereld kent, kan dit element als typisch Drents beschouwd worden. Binnen de gemeente Emmen

zijn ook pingoruïnes aanwezig. Deze liggen veelal nog verscholen onder een laagje veen. Hierdoor is niet precies bekend waar en hoeveel pingoruïnes er in Emmen aanwezig zijn. Pingoruïnes hebben paleo-ecologische, cultuurhistorische en archeologische waardes en kunnen een belangrijke plek zijn voor bijzondere plant- en diersoorten.

Stuifzand

Stuifzandgebieden zijn gebieden waar wind vrij spel heeft op de ondergrond door het ontbreken van vegetatie. In feite gaat het dus om grote zandbakken in het landschap. Zandverstuivingen vonden al in de prehistorie plaats, maar de middeleeuwen was de belangrijkste fase voor de vorming van de meeste in Emmen gelegen zandverstuivingsgebieden. De precieze oorzaak en dynamiek van het ontstaan van zandverstuivingen is nog onbekend, maar er kan wel een relatie gelegd worden met het steken van plaggen en begrazing door schapen. In Emmen kennen we twee stuifzandgebieden namelijk de Emmerdennen en het Noordbargerbos. Om deze verstuivingen te bedwingen zijn deze op den duur met bos beplant. Het grillige reliëf in deze bossen is een herinnering aan dit verleden.

4.1.2 Maatschappelijke vraagstukken

Aardkundig erfgoed is een relatief nieuw domein in de erfgoedwereld. Sommige elementen waren al wel bekend vanuit andere domeinen. Zo zijn pingoruïnes waardevol vanuit archeologisch en ecologisch perspectief, maar worden ze niet altijd gewaardeerd als aardkundig fenomeen. Dit geldt voor de meeste aardkundige fenomenen; dekzandruggen, de ijsstroomrug, beekdalen, en stuifzandgebieden zijn vaak waardevol vanuit archeologisch perspectief maar wordt het niet altijd als erfgoed op zich gezien.

Water en bodem sturend

Het Rijk heeft bepaald dat nieuwe ontwikkelingen in lijn moeten zijn met water en bodem sturende principes. Dit betekent dat de ondergrond de basis moet vormen voor nieuwe plannen in de fysieke leefomgeving. Aardkundig erfgoed kan hier een rol in spelen omdat het de intrinsieke waarde betreft van de natuurlijke ondergrond. De aardkundige elementen hebben verschillende bodemsamenstellingen en reliëf. Deze verschillende eigenschappen zijn in het verleden door de mens gebruikt om een gevarieerd landschap te creëren dat in lijn was met natuurlijke processen.

De ondergrond bepaalde dus de ruimtelijke indeling van de historische landschappen die in het vorige hoofdstuk besproken zijn. Hierdoor kan gesteld worden dat men vroeger niet anders kon dan water en bodem sturend werken. Sinds de uitvinding van de kunstmest en de grootschalige landbouwmechanisatie na de Tweede Wereldoorlog is dit principe verlaten. Dit is een periode waarin wordt uitgegaan van de maakbaarheid van onze omgeving. We zien dit terug in het landschap door bijvoorbeeld ruilverkaveling en kanalisatie van beken waardoor een deel van het karakteristieke landschap van Emmen is verdwenen. Het gevolg hiervan is een eentoniger landschap dat ten koste gaat van schoonheid, identiteit, natuurwaardes en bodemvruchtbaarheid. Ook maakt het ons kwetsbaar voor veranderingen in het klimaat. Een hernieuwde benadering van het landschap vanuit de traditionele benadering uit voorgaande eeuwen kan een belangrijke bijdrage leveren aan de huidige opgaven van klimaat, bodemvruchtbaarheid en biodiversiteit. Hierin ligt dan ook een belangrijke verbinding met ons erfgoed. Het wiel hoeft niet opnieuw uitgevonden te worden.

4.1.3 Ambities

- De aardkundige waarden kunnen een onderlegger zijn voor ruimtelijke ontwikkelingen. De landschapselementen en bijbehorend reliëf moeten aangehouden en gerespecteerd worden. Dit zal de landschappelijke diversiteit en identiteit versterken. We volgen hierbij de lijn van het Rijk om aan water en bodem sturend te werken.
- Aardkundige waarden worden versterkt of gerespecteerd. We volgen hierbij de lijn met de 'Strategie bodem en ondergrond' van de provincie Drenthe, waardoor enkele aardkundige monumenten zoals het Bargerveen en de Hondsrug al beschermd worden.
- Bij het onverwachts aantreffen van aardkundig erfgoed bij een ruimtelijke ontwikkeling wordt een afweging gemaakt over hoe om te gaan met dit erfgoed. Dit is maatwerk.

4.2 Blauw Erfgoed

In de geschiedenis van Nederland heeft water altijd een belangrijke rol gespeeld. Zoals in hoofdstuk 3 is besproken, hebben beken en rivieren en bijbehorende waterhuishouding een belangrijk aandeel gehad in de inrichting van het landschap. Daarbij zouden grote delen van Nederland zonder water gerelateerde ingrepen onleefbaar zijn. Waterwegen zoals sloten, wijken en kanalen vertellen het verhaal over de manier waarop de

Een groep kanaalgravers uit Emmer-Compasuum en Emmer-Erfscheidenveen rond 1900.

Bron: Gemeentearchief Emmen.

mens zijn omgeving naar eigen hand heeft gezet. Ook is door water het transport van schepen mogelijk, het is een bron van voedsel en een onderwerp waar we in Nederland vooraanstaand in zijn wat betreft bescherming tegen overstromingen. Blauw erfgoed omvat waterwegen, sluizen, dijken, polders, watermolens, bruggen en brugwachtershuizen. Het blauwe erfgoed vertelt het verhaal van onze relatie met het water en de rol die water speelt in onze geschiedenis en cultuur.

Molen Nooitgedacht aan de Industrieweg te Nieuw-Amsterdam, Veenoord met op de voorgrond een schip in de Verlengde Hoogeveense Vaart.

Bron: Gemeentearchief Emmen.

4.2.1 Emmens blauw erfgoed

In dit gedeelte van de erfgoednota lichten we de grote hoeveelheid aan blauw erfgoed die we in de gemeente hebben.

Water in het veengebied

Veel van de wijken, sloten en kanalen zijn nog steeds te vinden in het veenkoloniale landschap van de gemeente Emmen en zijn te herkennen aan de lijnrechte vormen. Ooit bestond het landschap dat we nu kennen als het veengebied uit zand. Op dit zand is een dikke veenlaag komen te liggen dat vanaf de negentiende eeuw werd afgegraven. Het veen van deze tijd kunnen we ons voorstellen als een zeer nat gebied waar geen hoge bomen groeiden waardoor men zeer ver kon kijken. Om het veen af te graven was het nodig om het veengebied eerst te ontwateren. Dit werd gedaan door een stelsel van wijken en sloten aan te leggen. De turf die uit het veengebied werd gehaald, werd vervoerd door turfschuiten. Hiervoor moest een kanaalstelsel gegraven worden zodat de turf vervoerd kon worden in de richting van onder anderen Coevorden, Hoogeveen en Groningen.

Naast de rechte kanalen, wijken en sloten, vormen veenbeken ook een onderdeel van het blauwe erfgoed in het veengebied. Veenbeken ontstonden bijvoorbeeld

door dalen in het gebied die tijdens de veenontginningen opnieuw omhoogkwamen of door doorbraken van meren. Dit gebeurde bij het Zwartemeer waardoor de Runde ontstond.

In de gemeente Emmen heeft water een belangrijke rol gespeeld voor de dorpen en wijken die we nu in de gemeente hebben. Emmer-Compasuum en Nieuw-Amsterdam waren bijvoorbeeld eerder in beeld dan Emmen voor een grote uitbreiding vanwege de ruimte die rond de plaatsen aanwezig was. Uiteindelijk is ervoor gekozen om Emmen uit te breiden, mede vanwege de verzakking die de natte veengronden van Emmer-Compasuum en Nieuw-Amsterdam zouden kunnen veroorzaken.

Niet alleen de lijnrechte structuur is herkenbaar in het veengebied, typische ensembles van blauw erfgoed laten de geschiedenis van het gebied nog goed zien. Typisch voor het veengebied zijn namelijk ophaalbruggen en draaibruggen waarvan nog steeds mooie exemplaren in de gemeente te vinden zijn. Bij deze bruggen stond vroeger meestal een brugwachtershuis dat soms ook dienstdeed als tolhuis. Bij sluizen zijn soms nog steeds sluiswachtershuizen te vinden.

Beken in het esdorpenlandschap en randveenontginningslandschap

Zoals al besproken, zijn de esdorpen van de gemeente Emmen gelegen op de Hondsrug. Het landschap waar deze esdorpen in liggen wordt gekenmerkt door open essen, heide ontginningen, beboste heide gebieden en kleine beekjes of vochtige lagen die vanuit de Hondsrug naar de lageregelegen gebieden lopen.

Een beek is een natuurlijke waterloop die een belangrijke rol speelt in de waterhuishouding. Vooral de natte seizoenen bergen de beken enorme watermassa's. Vroeger overstromden de oevers waardoor hier meestal vochtige broekbossen voorkwamen. Deze broekbossen werden gekapt en de gronden rond de beek werden gebruikt als hooi- en weilanden. Typische vegetatie zoals de dotterbloem laat zich zien wanneer de beek en het omliggende landschap in goede staat is. In de vorige eeuw zijn veel beken gekanaliseerd waardoor de voorheen meanderende beken recht zijn getrokken en de oevers niet meer overstomen. Dit is onder meer gebeurd bij de Sleenerstroom en het Schoonebeekerdiep.

Het Oranjekanaal

De geschiedenis van het Oranjekanaal begint in 1852 wanneer er een akte wordt ondertekend om een nieuw kanaal te graven van Noord-Drenthe tot de venen in Zuidoost-Drenthe. Het kanaal kwam tussen 1852 en 1858 gereed.

Het Oranjekanaal heeft een bijzondere uitstraling door de hoge wallen en de bomen die op deze wallen staan. Bij Bargeres en Westenesch is dit bijvoorbeeld goed te

zien. De aanleiding van deze hoge wallen is bijzonder. Het Oranjekanaal was namelijk niet altijd probleemloos. Het Oranjekanaal loopt door twee verschillende gebieden; de hooggelegen Hondsrug en laaggelegen venen van Zuidoost-Drenthe. Door dit verschil kon het veen zijn water niet kwijt waardoor er geen turf meer kon worden gestoken en het Oranjekanaal onbevaarbaar werd door een gebrek aan water. Hiervoor moesten vier sluizen aangelegd worden. Tussen 1923 en 1925 werd het kanaal verdiept en verbreed. Het zand dat vrijkwam bij deze handeling werd omhoog 'gestort.'

Recreatieplassen

Naast kanalen, wijken en beken heeft de gemeente Emmen ook recent blauw erfgoed in de vorm van recreatieplassen. De grote en de kleine Rietplas zijn hier bekende voorbeelden van. Andere voorbeelden hebben te maken met het landschap waarin ze zijn ontstaan. Een voorbeeld hiervan is de recreatieplas in Zandpol die in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw gegraven is om zand te winnen voor het verstevigen en verhogen van de NAM-oliespoorlijn die van Nieuw-Amsterdam naar Schoonebeek liep. Voor het dempen van wijken en sloten werd zand gewonnen aan de rand van Emmer-Compasuum waarna hier een recreatievijver is ontstaan.

*Pootjebaden in het zandmeer in de Emmerdennen.
Bron: Gemeentearchief Emmen.*

4.2.2 Maatschappelijke vraagstukken

De laatste jaren neemt de aandacht voor water sterk toe. Dit komt mede door overstromingen en wateroverlast. Het besef groeit dat de grenzen van de 'maakbaarheid' van ons watersysteem zijn bereikt. Het is niet langer voldoende om het water met technische maatregelen te beheersen dus een andere aanpak van het waterbeheer is nodig. De erfgoednota volgt hierbij de lijn van het Waterplan Emmen en de Structuurvisie Water. In dit gedeelte zullen we ingaan op de maatschappelijke vraagstukken die spelen voor erfgoed en cultuurhistorie wat betreft het water.

Ecologie

De ecologische waarde van het watersysteem mogen we niet onderschatten. Het watersysteem, zowel natuurlijk als het veenwijkenstelel, draagt in hoge mate bij aan de ecologische structuur van de gemeente. Water is een integraal onderdeel van de habitat van vele soorten dieren en planten. Door de natuurlijke watersystemen te herstellen van de beken en het behouden en versterken van het wijkensysteem, kunnen we de ecologische waarde van de gebieden waarin de waterpartijen voorkomen verbeteren.

Klimaatadaptatie en natuurbescherming

Bij klimaatadaptatie is het voorkomen van een te snelle afstroming van water in de richting van lagergelegen gebieden van belang. Dit vraagt bergingsruimte. Niet alleen het natuurlijke watersysteem draagt bij aan de klimaatbestendigheid van Emmen. Met name in het veenkoloniale wijkensysteem is een ruime mate van berging aanwezig doordat het systeem voor de turfvaart groter is aangelegd dan voor de afvoer van water noodzakelijk is. Het is daarom van belang om deze structuur te bewaren, ook voor het voorkomen van wateroverlast in bijvoorbeeld Meppel, Coevorden en Winschoten.

Het natuurlijke watersysteem herstellen draagt hieraan bij maar doet ook veel voor de beschikbaarheid van een watervoorraad in de bodem dat de effecten van droogte kan matigen. Dit is vastgelegd in de Structuurvisie Water. De wijkensstructuur is in het Bestemmingsplan Buitengebied beschermd tegen demping.

Belevingswaarde van water

Met name de belevingswaarde van het watersysteem of dit nu natuurlijk of cultuurhistorisch is, draagt in belangrijke mate bij aan het karakter van gebieden. Hierbij kan gedacht worden aan het varen over het water, maar ook het maken van fietstochten langs het water of

zwemmen op plekken waar dit toegestaan en veilig is. Het water bepaalt mede de identiteit van de gemeente en haar bewoners. Hiernaast willen we als gemeente aantrekkelijk zijn voor recreanten en nieuwe inwoners. De beleefbaarheid van het water en haar (cultuur)historie draagt hier in belangrijke mate aan bij. Een aandachtspunt hierbij is dat de meeste bestemmingsplannen voor stad en dorpen geen bescherming kennen tegen het dempen van de karakteristieke wijkensstructuur. Hierdoor gaat in de praktijk erfgoed verloren en wordt het aangezicht van de betreffende gebieden blijvend beschadigd.

De Slenerstroom in 1958 gemaakt door Wouter van Heusden. Bron: Gemeentearchief Emmen.

4.2.3 Ambities

- Blauw erfgoed is een belangrijke onderlegger van het landschap dat we tegenwoordig kennen in de gemeente Emmen. We proberen het kanalen en wijkenstelsel in stand te houden en waar het mogelijk is, te versterken door middel van het verbeteren van de belevingswaarde en/of de ecologische waarde. Hierin volgen we de beleidsstukken die we hebben op het gebied van water, en de bescherming zoals vastgelegd in het bestemmingsplan Buitengebied Emmen.
- Op dit moment hebben we het blauwe erfgoed nog niet goed in beeld als geheel. We willen blauw erfgoed integraal benaderen door niet alleen naar het water zelf te kijken maar bijvoorbeeld ook naar bruggen, sluizen en brugwachtershuizen. We hebben de ambitie om hier meer aandacht aan te besteden. Om een goed overzicht te krijgen van de nog bestaande elementen in het watersysteem met cultuurhistorische waarde zou het goed zijn deze gericht te inventariseren.
- We vinden het belangrijk dat de ecologische waarde van het water hersteld wordt, dit draagt bij aan een beter leefklimaat en het versterken van de cultuurhistorische waarden. We zijn ons ervan bewust dat ecologie en het herstel van een natuurlijk watersysteem bij kan dragen aan een betere leefomgeving voor flora, fauna en natuurlijk de mens.

- Blauw erfgoed kan een belangrijke rol spelen bij het oplossen van water gerelateerde vraagstukken. Het is onze ambitie dat blauw erfgoed een rol gaat spelen in keuzes die hierover gemaakt gaan worden.

Schepen werden vroeger voortgetrokken door mensen en paarden. De mensen die dit deden vroegen een vergoeding voor hun diensten. Dit beroep heette scheepsjager.

4.3 Groen Erfgoed

Groen erfgoed omvat alle flora die voor ons herinneringswaarde heeft en daarom het behouden waard is. Het gaat dan om groenstructuren, monumentale bomen, tuinen, parken en begraafplaatsen. Daarbij wordt ook genetisch groen erfgoed steeds belangrijker in het kader van klimaatadaptatie en biodiversiteit. Deze tak van groen erfgoed omvat boom-, struik- en plantensoorten die zelfstandig in Nederland zijn gesetteld na de laatste ijstijd.

4.3.1 Groen Erfgoed in Emmen

In de gemeente Emmen hebben we verschillende vormen van groen erfgoed. Denk hierbij aan bossen, parken, monumentale bomen en groenstructuren. In dit gedeelte van de erfgoednota laten we zien welk groen erfgoed de gemeente Emmen heeft.

Groenstructuren

Groenstructuren die onder groen erfgoed vallen zijn houtwallen, singels en lanen. Het gaat om beplantingen die

Naast het Uilenveld in de Rietlanden ligt nog een klein stukje bijzonder groen erfgoed. Dit is een zogenaamd 'slagenlandschap' waarbij de landbouwgrond in smalle stroken is opgedeelt. De houtwallen scheiden de verschillende percelen van elkaar.

in relatie gelegd kunnen worden met oude landschappen zoals het esdorpenlandschap of de randveenontginningen, of met parken en begraafplaatsen. De meeste oude groenstructuren behorend tot het esdorpenlandschap zijn aanwezig langs de essen en op de groenlanden.

Daarnaast komen groenstructuren op de randveenontginningen voor. Dit is een kleinschalig landschap waarbij de wegen naar akkerlanden en boerderijen meestal aangeplant waren met bomenrijen. Ook werden percelen gescheiden door middel van houtwallen en singels. In de veengebieden zien we groenstructuren terug in de vorm van bomenrijen langs de wegen. De bomenrijen langs de Zijtak bij Nieuw-Amsterdam zijn hier een goed voorbeeld van.

Houtwallen en singels zijn kenmerkend voor de esdorpen en de randveenontginningen en bevatten daarbij vaak inheemse flora. Dit omvat wilde bomen en struiken die zich in de laatste ijstijd zonder direct invloed van de mensen in Nederland hebben gevestigd. Deze boomsoorten en struiken komen ook op andere plekken voor, maar zijn hier vaak net iets anders omdat invloeden zoals het klimaat hebben bepaald op welke manier de bomen en struiken zich duizenden jaren hebben ontwikkeld. Ondertussen worden deze bomen en struiken steeds zeldzamer waardoor het bijzonder groen erfgoed is.

Oude groenstructuren die inheemse flora herbergen zijn bijvoorbeeld te vinden in de groenlanden die kenmerkend zijn voor esdorpen. Deze zijn deels behouden tijdens de uitbreidingen van Emmen. Dit is nog goed terug te zien in de wijken en in het centrum van Emmen. Bijvoorbeeld aan de rand van het Raadhuisplein naast het Atlas Theater. Het zorgt er ook voor dat de wijken als Emmermeer, Angelslo, Emmerhout Bargeres en de Rietlanden vanuit groen erfgoed waardevol zijn. Er is echter meer onderzoek nodig naar inheemse flora in Emmen om alle waardevolle elementen in kaart te brengen.

Monumentale bomen

In de gemeente Emmen hebben we een groot aantal monumentale en karakteristieke bomen. Deze bomen vormen soms samen een bomenrij maar kunnen ook op zichzelf staan. Het verschil tussen monumentale bomen

en karakteristieke bomen is de leeftijd van de bomen. De bescherming van de bomen is echter hetzelfde volgens de bomenverordening van de gemeente Emmen. Een goed voorbeeld van een monumentale boom is de kastanjeboom in het centrum van Emmen aan Noorderstraat.

De Kastanjeboom aan de Noorderstraat is een bekende boom in het centrum van Emmen. De boom werd tussen 1850 en 1860 geplant.

Bossen

Drenthe staat in zijn geheel bekend als een bosrijke gemeente en de gemeente Emmen heeft hier een groot aandeel in. De Emmerdennen is één van de oudste bossen van de gemeente Emmen uit 1824. In 1918 werd de Emmerdennen verkocht aan Staatsbosbeheer, die in deze tijd ook gronden kocht waar het Valtherbos en Noordbargerbos op zouden ontstaan.

Tegenwoordig vormen deze bossen unieke locaties met een hoge cultuurhistorische waarde.

In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw werd recreatie steeds belangrijker. Dit is terug te zien aan de bosaanplant uit deze tijd. Het Oosterbos werd in cultuur gebracht als recreatiebos in het veengebied. Dit bos kenmerkt zich door vennetjes, stukjes veenmoeras, stukken van wijken en hoogteverschillen waardoor de veengrond goed te zien is.

Kerkhof Büter in Nieuw-Schoonebeek.

Funerair Erfgoed

Funerair Erfgoed is het erfgoed dat we tegenkomen op begraafplaatsen. Dit kunnen grafmonumenten zijn, maar ook bijzondere structuren en bijzonder groen zoals bomen en beplantingen, paden structuren, waterpartijen en gebouwen. Begraafplaatsen zijn bijzonder omdat het gaat om mensen en herinneringen. Graven kunnen ons bijvoorbeeld iets vertellen over de persoon en geven ons inzicht over hoe we omgaan met de dood en het rouwproces. Funerair erfgoed dient met zorgvuldigheid en respect behandeld te worden.

In de gemeente Emmen hebben we bijzondere begraafplaatsen. Factoren als de ligging, het ontwerp van de begraafplaats, bijzondere groenstructuren en de overledenen die er begraven liggen maken begraafplaatsen bijzonder. Voorbeelden van bijzondere begraafplaatsen zijn de hoogveenkerkhoven in Barger-Compascuum en Weiteveen, het noodkerkhof in Nieuw-Schoonebeek en de joodse begraafplaatsen in Westenesch, Emmen, Veenoord en Roswinkel.

Parken

Ander groen erfgoed dat vooral om mensen draait, zijn parken. Parken zien we op verschillende plekken in de

gemeente terug. Het bekendste park in de gemeente is waarschijnlijk onze voormalige dierentuin het Rensenpark. Door de bijzondere geschiedenis van het Rensenpark zijn verschillende lagen in de geschiedenis te zien; de voormalige dierentuin is aangelegd op een landgoed. Oude bomenrijen uit deze tijd zijn bewaard gebleven. De structuren van de dierentuin zelf zijn ook nog steeds te herkennen in de vorm van de dierenverblijven en padenstructuur door het park.

Parken zijn niet alleen toonaangevend voor Emmen; ook in de dorpen van de gemeente Emmen komen parken voor. Nieuw-Dordrecht heeft bijvoorbeeld het NAM-park. Dit park is aan het dorp geschonken door de NAM voor de komst van de gasontzwavelingsfabriek. Het gebeurt vaker dat parken worden aangelegd door bedrijven ter compensatie van hun vestiging. Een recent voorbeeld is de schenking van Cabot (voorheen Purit) in Klazienaveen waarbij het bedrijf het voormalige opslagterrein ter beschikking stelt als dorpspark. Parken kunnen ook een religieuze achtergrond hebben. Het pastoorsbosje in Nieuw-Schoonebeek is een voorbeeld van een park dat toegankelijk is voor iedereen en waar evenementen worden gehouden. Naast parken die vooral gericht zijn op het groen en wandelen, zijn er ook verschillende dierenparken in de gemeente. Een bekend voorbeeld hiervan is het Griendtsveenpark.

4.3.2 Maatschappelijke vraagstukken

Klimaatadaptatie

Groenstructuren met een historische waarde zullen een belangrijke rol gaan spelen in klimaatadaptatie. Houtwallen, singels en bosjes die overgebleven zijn als een restant van oude historisch geografische landschappen bestaan vaak uit inheemse Nederlandse boom- en plantensoorten. Deze zijn veel robuuster en hebben minder moeite met het veranderende klimaat dan gemengde rassen of exoten zoals de Amerikaanse eik en de Douglas. Dit komt mede door de overwegend grotere genetische variatie van de inheemse soorten waardoor ziektes en dergelijke beter opgevangen kunnen worden. Daarbij zullen deze soorten beperkt last krijgen van stijgende temperaturen, in tegenstelling tot gemengde of niet inheemse soorten. Parken en begraafplaatsen en groenstructuren binnen de bebouwde kom zullen een belangrijke rol gaan spelen in het terugdringen van hitte stres. Groen zorgt voor een koelere omgeving van openbare locaties door bijvoorbeeld meer schaduw te creëren.

Biodiversiteit

Groenstructuren voornamelijk van inheems plantmateriaal herbergen een veel hogere soortenrijkdom dan soorten die niet van nature in de omgeving voorkomen. Doordat

autochtoon materiaal veel langer in Nederland aanwezig is, zijn deze soorten perfect ingespeeld op een ecosysteem. Organismen zoals mossen, vogels, insecten en dergelijke doen het beter in combinatie met inheemse bomen en plantensoorten. Genetisch groen erfgoed draagt daarom bij aan robuustere ecosystemen en heeft op die manier een positieve impact op de biodiversiteit. Hierdoor is genetisch groen erfgoed zoals houtwallen en singels zeer belangrijk voor natuurherstel.

Emmen als groenste gemeente

Groen erfgoed kan een belangrijk rol spelen bij deze ambitie op twee manieren. Ten eerste door kenniswinst. Groen erfgoed biedt inzichten in de verspreidingsdynamiek en samenstelling van flora en fauna voordat de maakbaarheidsinstelling de overhand nam. Daarnaast biedt groen erfgoed inzichten in de manier waarop de natuur optimaal hersteld kan worden en daarmee ook klimaatbestendig is. Ten tweede biedt het groene erfgoed dat de tand des tijds heeft overleefd, een begin voor de toekomst. Het versterken van groen erfgoed binnen de gemeente zal daarom een directe en onmisbare bijdrage leveren aan de ambitie om de groenste gemeente te worden.

4.3.3 Ambities

- In de gemeente Emmen hebben we op dit moment geen lijst waarop de cultuurhistorisch waardevolle elementen op begraafplaatsen zijn geïnventariseerd. We hebben de ambitie om een lijst van deze elementen op te stellen. Dit is al vastgelegd in de 'beheerverordening gemeentelijke begraafplaatsen' van de gemeente.
- Genetisch groen erfgoed kan een belangrijke rol vervullen in het kader van de landschapstransitie en herstel van biodiversiteit. Het is daarom belangrijk om dit erfgoed in kaart te brengen en hier een visie op te schrijven.
- We vinden het belangrijk dat er goed met groen erfgoed om wordt gegaan. Monumentale bomen en groenstructuren zijn vastgelegd in de bomenverordening. Hier sluiten we met de erfgoednota op aan.
- Op dit moment komt groen erfgoed op de erfgoedkaart voor als monumentale bomen en groenstructuren, maar hierbij hebben we nog geen volledig beeld van het groen erfgoed in de gemeente. Daarnaast zijn onze gegevens niet helemaal meer up-to-date. We willen deze gegevens meer aandacht geven op de erfgoedkaart.

4.4 Gebouwd Erfgoed

Gebouwd erfgoed is een verzameling van gebouwen en structuren die bijzonder zijn. Vaak heeft gebouwd erfgoed unieke kenmerken die passen bij de omgeving waarin het object staat. Gebouwd erfgoed is een heel breed begrip. Woonhuizen, boerderijen, kerken, winkelpanden, molens en fabrieken vallen onder andere onder gebouwd erfgoed. Gebouwd erfgoed geeft identiteit aan een plaats waardoor het een belangrijke functie heeft binnen de samenleving. Vaak zijn gebouwen herkenningspunten die ons herinneren aan waar we vandaan komen en hoe we ons hebben ontwikkeld. Gebouwen staan nooit op zichzelf. Soms is een rij huizen of het complex van een kerk met een pastorie en een begraafplaats duidelijk aan elkaar verbonden. Dit noemen we een structuur.

Op deze foto uit 1967 van de Sterrenbuurt in Klazienaveen is goed te zien hoe de gemeente Emmen volgens het tijdsbeeld werd ingericht dat huizen in het groen moesten staan. De rijtjeshuizen grensden aan het groen zodat kinderen veilig konden spelen.

Gebouwd erfgoed vertegenwoordigt onze geschiedenis, cultuur en identiteit. Voor de huidige en toekomstige generaties zit er een educatief gedeelte aan gebouwd erfgoed; het laat zien hoe mensen hun omgeving in het verleden hebben vormgegeven en welke technieken en materialen zij hierbij hebben gebruikt. Daarnaast laat gebouwd erfgoed zien welke veranderingen dorpen en steden in de loop van de tijd hebben doorgemaakt. We zetten in op behouden en beschermen van gebouwd erfgoed zodat we het verleden kunnen doorgeven aan toekomstige generaties.

4.4.1 Emmens gebouwd erfgoed

Emmen is qua oppervlakte één van de grootste gemeenten in Nederland. Het gevolg hiervan is een verscheidenheid aan soorten gebouwd erfgoed. In dit gedeelte van de erfgoednota wordt een aantal bouwstijlen en soorten gebouwen beschreven die we vaak tegenkomen in de gemeente. Het is belangrijk om te benoemen dat we een beeld schetsen, maar dat we daarmee niet alle genoemde gebouwen beschermen wanneer ze opgenomen zijn in onderstaande tekst. De gebouwen die wel beschermd zijn hebben we als monumenten aangewezen. Deze monumenten zijn te vinden op de monumentenlijsten.

Boerenerven

Een bijzonder onderdeel van de gemeente Emmen zijn de vele verschillende boerderijen en hun erven die door de hele gemeente verspreid liggen. De vorm en oudheid van de boerderij hangt vaak samen met de landschappen waarin de boerderijen staan. Een boerderij staat van oudsher niet op zichzelf. Hoewel we boerenerven onder gebouwd erfgoed hebben gezet, kan dit net zo goed onder groen erfgoed vallen. Het boerenerv rond de boerderij is minstens zo belangrijk als de boerderij zelf. Bijgebouwen zoals schuren, stookhokken, schaapskooien en aardappelkelders maken een belangrijk deel uit van het boerenerv. Ten slotte is het groen rondom de boerderij

cruciaal voor de cultuurhistorische waarde van het geheel. Boomgaarden, bomen, struiken, moestuinen en weilanden zijn elementen die bij boerenerven horen, afhankelijk van het landschap waarin de boerenerven liggen.

Het oudste type boerderij is de hallenhuisboerderij. Dit soort boerderijen zijn opgezet in drie beuken waarbij er een brede middenbeuk is en twee smallere zijbeuken. Deze boerderijvorm zien we terug in de oudste gedeeltes van de gemeente Emmen, zoals in de beschermde dorpsgezichten Oostersebos, Westersebos en Westenesch.

In de negentiende, en aan het begin van de twintigste eeuw, kwam er in de gemeente Emmen een nieuw boerderijtype dat gebaseerd was op Groningse voorbeelden: de krimpenboerderij. Hierbij zit het woon- en bedrijfsgedeelte aan elkaar vast, maar is er een sprongsgewijze versmalling (krimp) bij de overgang van het woongedeelte naar het bedrijfsgedeelte. Deze boerderij komt vooral voor in de veengebieden, maar ook in de esdorpen werd dit type boerderij later gebouwd. In Westenesch zijn hier ook voorbeelden van te vinden.

De decoratie in de gevel van de boerderij is verschillend. Deze is vaak sober zijn maar in de gemeente zijn ook rijk gedecoreerde krimpenboerderijen te vinden zoals in Roswinkel en Nieuw-Weerdinge. Hier is ook het type boerderij te vinden waarbij de boerderij een villa is met een losse schuur. Vaak zijn deze villa's rijkelijk gedecoreerd in de chaletstijl waarbij de gevel en daklijst is versierd met decoraties van hout.

Lintbebouwing en overblijfselen uit de tijd van de grootschalige veenontginningen

Een groot deel van de gemeente Emmen bestaat uit lintdorpen die ontstaan zijn of uitgebreid zijn in de tijd van de veenontginningen. De bouwstijl die aan het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw veel voorkwam was de eclectische stijl (een combinatie van verschillende stijlen). Omdat de veengebieden in deze tijd zijn ontgonnen en de veendorpen zijn ontstaan en uitgebreid, is deze stijl hier vaak nog terug te vinden. Typisch voor de lintbebouwing is een kanaal dat dwars door de dorpen loopt. Langs deze kanalen zijn in sommige gevallen ook lange bomenrijen te vinden die de linten benadrukken.

De eclectische stijl (te zien op de foto van de boerderij in Roswinkel op pagina 53) is te herkennen aan het meestal rode of bruine baksteen die werd gebruikt. Daarnaast hebben de gebouwen meestal een trasraam in een andere kleur, speklagen en versieringen boven de ramen in de vorm van gekleurde sluitstenen of blinde nissen. De eclectische stijl is niet te verbinden aan één soort gebouw. Woonhuizen, kerken, winkels, bedrijfsgebouwen en boerderijen werden in deze stijl gebouwd.

Interbellumarchitectuur

De gemeente Emmen is nooit een rijke gemeente geweest. Dit is terug te zien in de bouwstijlen die door de jaren heen gebruikt zijn. De bouwstijl die na de eclectische stijl vaak gebruikt werd was de expressionistische stijl of de interbellumarchitectuur. Interbellumarchitectuur betekent dat de gebouwen tussen de twee wereldoorlogen zijn gebouwd. Kenmerken van deze bouwstijl zijn grote ramen en erkers. Daarnaast werd er vaak gebouwd in bruin of grijze baksteen waarbij versiering dikwijls voorkomt in de manier van het metselen van de bakstenen. De gebouwen zijn vaak niet symmetrisch en kunnen puntdaken hebben of juist platte daken waarbij verspringingen voorkomen.

De interbellumarchitectuur komt in de gehele gemeente voor waarbij verschillende objecten in deze stijl zijn gebouwd, zoals kerken, villa's, winkels en scholen. Een belangrijk kenmerk uit deze tijd is dat volumes van gebouwen vaak erg belangrijk waren. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de kerken. De tijd van traditionele kerken met een toren en daarachter een schip waren voorbij in deze tijd. Kerken kregen vaker een bijzonder uiterlijk waarbij de vorm vaak uniek was.

De interbellumarchitectuur is vaak terug te zien in een sobere vorm. Goede voorbeelden hiervan zijn de verschillende monumenten in Barger-Compascuum. Hier staan de Rooms-Katholieke kerk met dienstwoning, de school met onderwijzerswoning en een verenigingsgebouw. De gebouwen zijn allen gebouwd in een sobere expressionistische stijl, waarbij men vooral heeft gewerkt met decoraties in baksteen. Bijvoorbeeld door de bakstenen op sommige plekken iets meer uit te laten steken of ze juist anders te leggen. Boven de naam van de S. Theresia Basisschool is dit bijvoorbeeld te zien. Door deze techniek van werken is er een prachtig ensemble ontstaan van verschillende gebouwen.

Woonstichtingen

Wanneer men door de gemeente rijdt, vallen de vrijstaande huizen, dubbele woningen en rijtjeshuizen van rood baksteen mogelijk op. Deze woningen werden gebouwd voor door de eerste woonstichtingen die ontstonden in Emmen om de leefomstandigheden van de veenarbeiders te verbeteren die nog in krotten woonden. De bloembakwoning is een voorbeeld van dit soort huizen. Dit was een dubbele woning met een ingebouwde bloembak aan de voorkant. De bloembakwoning stond vaak bij een aantal andere bloembakwoningen of vrijstaande woningen van rood baksteen. Deze woningen stonden meestal aan de rand van dorpen of wijken.

Architect Th. Strikwerda een belangrijke rol gespeelt bij het bouwen van huurwoningen. Hij ontwierp vaak dubbele woningen van rood baksteen die bestonden uit woningen met een erker, en met juist wel of juist geen voordeur. De gedachte achter deze laatste woning was dat men hier geen voordeur nodig had omdat mensen wel 'achterom' zouden komen. Bloembakwoningen en de woningen van Th. Strikwerda komen in de meeste dorpen voor waaronder Nieuw-Dordrecht, Erica, Barger-Oosterveld, Nieuw-Amsterdam, Nieuw-Weerdinge en Klazienaveen.

Wederopbouwarchitectuur

Zoals gesteld in hoofdstuk 3, heeft de gemeente Emmen heel bijzondere wederopbouwwijken waarbij naast de gebouwen vooral de stedenbouwkundige structuur, natuurlijke hoogteverschillen en het groen belangrijk zijn. In de gemeente Emmen komt de wederopbouwarchitectuur niet alleen maar voor in Emmermeer, Angelslo en Emmerhout, ook in dorpen zoals Klazienaveen en Nieuw-Amsterdam en in het centrum van Emmen is wederopbouwarchitectuur te vinden.

Wanneer we naar het gebouwde erfgoed uit deze tijd kijken, zien we dat dit een geheel eigen stijl is die niet meer lijkt op de interbellumarchitectuur van voor de Tweede Wereldoorlog. Objecten werden vaak gebouwd met prefab materiaal omdat ze goedkoper en sneller moest worden gebouwd. Dit betekent dat een gebouw niet meer geheel werd gebouwd met de hand. Elementen werden in de fabriek gemaakt waardoor er sneller gebouwd kon worden. We herkennen wederopbouwarchitectuur vaak aan de rijwoningen met berging en in sommige gevallen ook de platte daken. Dit is vooral kenmerkend voor Angelslo en het zuidelijke gedeelte van Emmerhout. Redenen voor het gebruik van platte daken waren meer ruimte in de woningen en de lagere prijs.

Bij wederopbouwarchitectuur werd ook gedacht aan licht in de gebouwen waardoor we bijvoorbeeld de zogenaamde

doorzonwoning vaak terugzien in de gemeente Emmen. Deze woning kenmerkt zich aan de woonkamer die over de gehele lengte van het gebouw loopt met ramen aan de achterzijde en de voorzijde.

Vaak werd er gebouwd met rechthoekige vormen die te herkennen zijn in gebouwen als galerijflats, rijtjeswoningen, bungalows, winkels en scholen. De lijn van de interbellumarchitectuur wat betreft de kerken werd doorgezet; ook in de wederopbouwarchitectuur zien we vaak bijzondere asymmetrische kerken terug in de gemeente Emmen. Goede voorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld te zien in Klazienaveen en Angelslo.

Vanwege de komst van de NAM in Schoonebeek werd het dorp na de Tweede Wereldoorlog flink uitgebreid. In 1947 werd de Nederlandse Aardolie Maatschappij opgericht om onder andere aardolie te winnen. In 1943 was een groot olieveld bij Schoonebeek gevonden. De winst van olie bij Schoonebeek zorgde voor meer werkgelegenheid waardoor het dorp uitgebreid moest worden. Dit is tot op heden nog terug te zien aan de grote hoeveelheid wederopbouwarchitectuur die in het dorp voorkomt. Voorbeelden hierbij zijn recreatiecentrum De Boÿ en de huizen in het gebied van de Julianalaan.

Post-65

Erfgoed dat gebouwd is tussen 1965 en 1990 noemen we Post-65. Hierbij sluiten we aan bij het tijdsblok dat de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed heeft vastgesteld als Post-65 erfgoed. In de gemeente Emmen is Bargeres het grootste voorbeeld van Post-65 erfgoed. Hier staan bijzondere woningen waarbij de focus ligt op de verschillende volumes en vormen van gebouwen. Die wederom in het groen staan volgens het idee 'Emmen open groene stad.' Dit is bijvoorbeeld te zien in de scholen van deze tijd. Voor de oorlog en bij de wederopbouwarchitectuur hadden scholen een centrale gang waarmee leerlingen en leraren zich konden verplaatsen door het gebouw. Dit veranderde bij de scholen die na 1965 werden gebouwd waarbij dit overzicht minder belangrijk begon te worden en de zogenaamde paviljoenscholen ontstonden. Andere voorbeelden van gebouwen uit deze tijd zijn te vinden in Emmen waarbij appartementencomplexen verspringende vormen hebben. Dit noemen we structuralisme.

Een ander belangrijk kenmerk uit deze tijd is het beton dat men aan de buitenkant van gebouwen liet zien. Dit noemen we het brutalisme, waarbij meestal structuren van onafgewerkt gewapend beton of metselwerk een belangrijke rol spelen. Hiervan is het gemeentehuis een voorbeeld.

De gemeente Emmen heeft een uniek stuk post-65 erfgoed in de vorm van het landschapskunstwerk Broken Circle en Spiral Hill, gemaakt door Robert Smithson. Dit kunstwerk is één van de twee overgebleven kunstwerken van Robert Smithson en is uniek in Europa. Robert Smithson was een Amerikaanse kunstenaar die landschapskunst maakt. In opdracht van de tentoonstellingsreeks 'Sonsbeek buiten de perken' zocht hij een plek om een kunstwerk te ontwerpen. Dit moest een plek zijn die nog bewerkt werd en zo kwam Smithson bij de zandafgraving in Emmen uit.

Industrieel Erfgoed

In de gemeente Emmen is een groot scala aan industrieel erfgoed te vinden. Vaak denken we bij industrieel erfgoed aan de ontwikkeling die Emmen na de Tweede Wereldoorlog heeft doorgemaakt, maar industrieel erfgoed in de gemeente Emmen is een breder begrip.

Onder industrieel erfgoed verstaan we bijvoorbeeld ook de voormalige turfstrooiselfabrieken, aardappelzetmeelfabrieken en zuivelfabrieken. De fabrieken laten een deel van de geschiedenis zien waarbij landschap opnieuw een belangrijke rol speelt.

Tip- kijk eens naar de gevels wanneer u door Emmen loopt. Ongetwijfeld wordt u verrast door de bijzondere gevels in het centrum. Dit gebouw op de foto uit 1981 is te vinden aan de zuidkant van het Noorderplein en een typisch voorbeeld van post-65 architectuur door de bijzondere vormen en verspringing in volumes. Bron: Gemeentearchief Emmen.

Turfstrooiselfabrieken staan bijvoorbeeld aan het water en zuivelfabrieken staan oorspronkelijk vaak midden in de dorpen. In het zuiden van de gemeente hebben we ook bijzonder industrieel erfgoed. Overblijfselen van de oliewinning na de oorlog zijn nog terug te zien door de jaknikkers in het gebied rondom Schoonebeek.

Naoorlogse fabrieken hebben hun plek veelal gevonden op het industrieterrein van Emmen, dat begon op de plek van het voormalige Bargermeer. De industrie heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van Emmen en kan ook niet los gezien worden van het ontstaan van de wijken, het centrum en de stad als geheel.

Verdedigingswerken

Een bijzonder onderdeel van gebouwd erfgoed dat niet mag ontbreken in de erfgoednota is het netwerk van verdedigingswerken dat in de gemeente Emmen aanwezig was. Eén van de drie schansen is hiervan overgebleven, namelijk de Emmerschans. De schansen bij Erica en Roswinkel zijn in de loop van de tijd verdwenen. De Emmerschans is een verdedigingswerk waarbij de 'muren' van aarde zijn gemaakt. Er is maar één ingang om de schans binnen te komen. De Emmerschans is rond 1800 aangelegd en was onderdeel van een verdedigingslinie langs het Bourtangeroermeer die in de Franse Tijd werd

aangelegd. De Emmerschans heeft tot 1851 gewerkt als verdedigingswerk.

De Emmerschans is één van de weinige sporen in het landschap van de gemeente Emmen die wijzen op het verdedigingsnetwerk dat ooit door de gemeente Emmen heen heeft gelegen. Een ander voorbeeld is de Herendijk tussen Oranjedorp en Erica. Het verdedigingsnetwerk is veel groter dan alleen de gemeente Emmen; het reikt tot aan Oudeschans in Groningen.

4.4.2 Maatschappelijke vraagstukken

Woningnood en duurzaamheid zijn belangrijke maatschappelijke vraagstukken waarbij erfgoed soms gezien wordt als obstakel. Wij pleiten ervoor om erfgoed juist als kans te zien. We willen vooral laten zien dat erfgoed oplossingen kan bieden voor deze kwesties. Het streven naar duurzaamheid en leefbaarheid kan hand in hand gaan met het behoud en herontwikkeling van ons erfgoed.

Woningnood

Zoals in heel Nederland het geval is, heeft de gemeente Emmen ook te maken met groeiende woningnood waarbij inwoners moeite hebben met het vinden van betaalbare en kwalitatief goede huisvesting. Tegelijkertijd heeft de gemeente Emmen een schat aan gebouwd erfgoed dat de geschiedenis en cultuur van de gemeente weerspiegelt. Dit erfgoed moeten we als kans benutten om de woningnood tegen te gaan.

Het is belangrijk om te kijken naar het potentieel van gebouwd erfgoed. De historische structuren en gebouwen zijn vaak karakteristiek en hebben een aantrekkingskracht op bewoners en bezoekers in de gemeente. Door te investeren in het behoud en het herbestemmen van het gebouwde erfgoed kunnen we de identiteit van de gemeente versterken en zelfs meer waarde creëren.

De ontwikkeling van gebouwd erfgoed vraagt om een balans tussen behoud en verandering. Het is van belang om waardevol erfgoed te behouden, restaureren, renoveren en beschermen tegen sloop en verwaarlozing. Daarnaast moet er ruimte zijn voor herbestemming en transformatie, waarbij erfgoed wordt aangepast aan de moderne eisen en functies van de samenleving. Dit vergt maatwerk en inzet.

Het herbestemmen kan ook veel verschillende mogelijkheden bieden. Goede voorbeelden zijn De Voorhof in Angelslo, een kerk waarin nu een gezondheidscentrum is gevestigd, de voormalige school aan de Verlengde Vaart Noordzijde in Erica waar nu in gewoond wordt, of de voormalige pastorie in Nieuw-Schoonebeek waar nu museum Janning gevestigd is. Op deze manier kunnen we wonen, werken en recreëren combineren met het in stand houden van de cultuurhistorische waarde in de gemeente Emmen.

Duurzaamheid

In de zoektocht naar een duurzamere wereld zijn we ons steeds bewuster geworden van de noodzaak om onze energiebronnen te veranderen en te verschuiven naar meer duurzame opties. Om deze overgang succesvol te laten verlopen, moeten we openstaan voor nieuwe ideeën en mogelijkheden. Gebouwd erfgoed biedt een kans om energie en duurzaamheid op een waardevolle manier te integreren. Voor alle monumenten en structuren vergt dit maatwerk, maar een aantal richtlijnen kunnen we hier wel bij gebruiken.

Ten eerste biedt het renoveren en het aanpassen van een gebouw kansen om de energie-efficiëntie te verbeteren en hernieuwbare bronnen te integreren. Historische gebouwen hebben vaak slechte isolatie en verouderde technologieën waardoor ze niet energiezuinig zijn. Door middel van zorgvuldige renovatie en modernisering kunnen deze gebouwen getransformeerd worden. Duurzame energieopwekkingstechnologieën zoals zonnepanelen, waterpompen en regenwateropvangsystemen zijn opties die overwogen kunnen worden bij het verduurzamen van gebouwd erfgoed.

Een goed voorbeeld van het verduurzamen van gebouwd erfgoed is een project in Emmerhout, waarbij onder andere huizen aan de Laan van de Marel verduurzaamd zijn. Door deze huizen een waterpomp en nieuwe gevels te geven, zijn de huizen energiezuiniger en is de historische structuur van de wijk en in combinatie met de woonblokken behouden.

Voor monumenten verwijzen we naar het landelijke afwegingskader voor het verduurzamen van monumenten dat uitgebracht is door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Dit afwegingskader biedt richtlijnen op het gebied van vensterisolatie, gevelisolatie, dakisolatie en vloerisolatie. Monumenten zijn beschermd dus voor verduurzaming zal in de meeste gevallen een omgevingsvergunning aangevraagd moeten worden. Daarnaast is het maatwerk bij elk monument voor de mogelijkheden die het gebouw toelaat bij verduurzaming.

Behoud en herbestemming draagt bij aan een duurzamere wereld. In plaats van het kiezen voor slopen en herbouwen, kunnen gebouwen aangepast worden om nieuwe functies te vervullen die passen bij de behoeften van een nieuwe samenleving. Dit is vooral belangrijk in de naoorlogse wijken waarbij duurzaamheid en woningnood een grote rol spelen, maar hierbij kan ook gedacht worden aan een oude fabriek die een nieuwe bestemming nodig heeft. Hiervoor hoeven we het wiel niet geheel opnieuw uit te vinden. In Nederland zijn genoeg voorbeelden van herbestemming van industrieel erfgoed en verduurzaming van wederopbouwerfgoed. Door gebouwen een nieuw leven in te blazen, voorkomen we het verlies van erfgoed en bevorderen we een aantrekkelijke leefomgeving.

Het verbinden van het gebouwde erfgoed aan maatschappelijke vraagstukken vereist een integrale aanpak en soms ook een hoop creativiteit. Het vergt ook samenwerking tussen de overheidsinstanties, inwoners, woningcorporaties, (lokale) ondernemers, erfgoedorganisaties en de gemeenschap als geheel. Het behoud, herbestemmen en verduurzamen van erfgoed is een kans die we moeten aanpakken. Hiermee maken we niet alleen een positief verschil voor de inwoners van de gemeente Emmen, maar verrijken we de gemeente ook met historisch en cultureel erfgoed dat klaar is voor de toekomst.

4.4.3 Ambities

- Gebouw erfgoed is één van de grootste onderdelen van de leefomgeving. Het aanzicht van een plek verandert wanneer er een gebouw gesloopt of gebouwd wordt. We zetten in op behoud van cultuurhistorisch waardevolle gebouwen, maar we zijn ons er ook van bewust dat niet alles bewaard kan blijven. We streven ernaar om gebouwen vast te leggen door middel van het maken van foto's indien sloop aan de orde is.
- We volgen het afwegingskader voor verduurzaming van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wat betreft verduurzamingsopgaves bij monumenten. Alsnog vergt dit maatwerk voor ieder monument.
- In 2022 heeft de gemeente Emmen een inventarisatie uitgevoerd naar de stand van zaken rond de monumenten. Dit bleek van grote waarde waardoor we de ambitie hebben om een cyclische controle uit te voeren om de twee tot drie jaar.
- In de naoorlogse wijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout is het belangrijk om erfgoed altijd mee te nemen bij ontwikkelingen vanwege de status als wederopbouwgebied van nationaal belang. Dit gaat niet alleen om gebouwen, maar om de gehele stedenbouwkundige opzet van de wijken. Hierbij moet

gekeken worden naar groenelementen, natuurlijke hoogteverschillen en inrichting van de openbare ruimte zoals muren en bankjes.

- We streven ernaar om verbinding te zoeken en samen te werken met andere partijen wat betreft het behoud, ontwikkelen en verduurzamen van gebouwd erfgoed.

Lunchpauze in de tuin van Bendien's Confectie Ateliers in 1982. Bron: Collectie Wouter van Heusden, Gemeentearchief Emmen.

4.5 Immaterieel Erfgoed

Immaterieel erfgoed is niet tastbaar. Daardoor is deze vorm van erfgoed een vreemde eend in de bijt. We erkennen dat immaterieel erfgoed even belangrijk is als materieel erfgoed en dat deze twee soorten onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Onder immaterieel erfgoed verstaan we bijvoorbeeld tradities, gewoonten, ambachten, dialecten en vaardigheden die worden doorgegeven van generatie op generatie. Immaterieel erfgoed valt en staat met de participatie van mensen. Dit zorgt ervoor dat het dynamisch en levend erfgoed is dat door mensen wordt doorgegeven.

Immaterieel erfgoed is vaak verbonden met een bepaalde plek. Het immateriële erfgoed hoeft niet altijd eeuwenoud te zijn. Nieuwe tradities vormen zich in de loop van de tijd. Immaterieel erfgoed heeft een positief effect op de samenleving. Het draagt bij aan het gevoel van verbondenheid en saamhorigheid binnen een gemeenschap. Daarnaast laat immaterieel erfgoed ook culturele diversiteit zien en draagt het bij aan de identiteit van mensen.

4.5.1 Emmens Immaterieel Erfgoed

In de gemeente Emmen is immaterieel erfgoed meestal plaatsgebonden. Voorbeelden van immaterieel erfgoed in dit gedeelte van de erfgoednota geven een idee van het immateriële erfgoed in de gemeente maar dit is niet een volledig overzicht.

Immaterieel Erfgoed heeft soms te maken met religie. Bepaalde gebruiken horen bij het geloof en worden ook gevierd vanwege een religieuze aanleiding. Hierbij valt te denken aan paasvuren, carnaval, haantie op een stokkie, processies en bedevaarten. Deze vieringen en tradities hebben allemaal te maken met het katholieke geloof. We zien deze tradities vooral voorkomen in de veendorpen en randveeontginningen.

In de regio Schoonebeek vinden tradities plaats die elders in de gemeente niet voorkomen, namelijk zandstrooien en midwinterhoornblazen. Beide tradities komen vooral voor in het oosten van Nederland langs de grens met Duitsland.

Ook andere tradities zijn grensoverschrijdend, zoals het Zuidenveld, een tentoonstellingsvereniging waarbij de acht kernen vanuit het dingspel Zuidenveld vertegenwoordigd zijn. Een dingspel is een rechtsgebied in de provincie Drenthe. De acht kernen van dingspel Zuidenveld zijn Schoonebeek, Emmen, Coevorden, Oosterhesselen, Odoorn, Sleen, Dalen en Zweeloo. Jaarlijks organiseert één kern activiteiten zoals een praalwagenuittocht, erebogen, straatversieringen en feestavonden. Daarnaast organiseert het Zuidenveld concoursen en keuringen.

*Landbouwtentoonstelling van het Zuidenveld in Emmen, 1928. Minister Kan brengt een bezoek aan de tentoonstelling waar stier Bertus op de veekeuring werd onderscheiden met de eerste prijs.
Bron: Het Noorden in Woord en Beeld, Drents Archief.*

4.5.2 Maatschappelijke vraagstukken

Digitaal erfgoed

In 2016 heeft de gemeente Emmen de eerste versie van de Erfgoedkaart opgeleverd. De erfgoedkaart is een beleidskaart waarop we het erfgoed in de gemeente laten zien samen met de beleidsregels die hieraan verbonden zijn. Deze regels zijn terug te vinden in hoofdstuk 6. De erfgoedkaart is dynamisch. Dit betekent dat de kaart aangevuld kan worden met meer kennis en plekken die eerder niet zijn aangewezen als cultuurhistorisch waardevol.

De erfgoedkaart heeft een link met het gemeentelijke erfgoedportaal Hierkomjijweg.nl. Dit is een website waarop historische kringen en de gemeente foto's, bestanden en andere zaken kunnen delen wanneer dit erfgoed betreft. Het doel is om het erfgoed van de gemeente Emmen zo goed mogelijk te ontsluiten en beschikbaar te maken voor iedereen die hier interesse in heeft. Ook Hierkomjijweg.nl is dynamisch waardoor er steeds meer informatie op kan worden toegevoegd. Dit doen we in samenwerking met het gemeentearchief en het ErfgoedNetwerk.

Verdrag van Faro

In 2024 heeft Nederland het Verdrag van Faro ondertekend. Het Verdrag van Faro houdt in dat de relatie tussen de mens en samenleving met erfgoed centraal staat. Dit betekent dat erfgoed niet alleen vanuit een ruimtelijk perspectief moet worden bekeken, maar vanuit een sociaal-maatschappelijk perspectief. Participatie en samenwerking staan hierbij voorop. Dit doel sluit ook aan op de Omgevingswet. We volgen de landelijke lijn en werken samen met erfgoedpartijen en andere stichtingen, verenigingen en geïnteresseerden die zich willen inzetten voor erfgoed.

ErfgoedNetwerk Emmen

De gemeente Emmen heeft een unieke constructie met het ErfgoedNetwerk Emmen. Het ErfgoedNetwerk is een stichting die ondersteuning biedt aan organisaties die zich bezighouden met materieel en immaterieel erfgoed. Historische verenigingen, stichtingen en musea zijn aangesloten bij het ErfgoedNetwerk. Dit bevordert de samenwerking tussen de gemeente en de erfgoedpartijen. Het ErfgoedNetwerk is een belangrijk factor in het zichtbaar en beleefbaar maken van het erfgoed in de Gemeente Emmen.

Open Monumentendag

Jaarlijks vindt in heel Nederland de Open Monumentendag plaats. Dit is een mooi initiatief waarbij niet alleen gebouwde monumenten, maar ook andere soorten monumenten in het zonnetje gezet worden. In de gemeente Emmen wordt de organisatie door verschillende partijen uit het erfgoedveld gedaan. Met het oog op het Verdrag van Faro en participatie die steeds belangrijker worden, zijn we blij met deze ontwikkeling.

Oral History

Kennis is ontzettend belangrijk. Wanneer we niet weten wat het verleden ons heeft gebracht, kunnen we dit ook niet doorgeven aan volgende generaties. We willen initiatieven ondersteunen waarbij we meer kennis krijgen over immaterieel erfgoed. Dit kan onder andere door het gebruik van 'oral history.' Hierbij moeten we met elkaar in gesprek om herinneringen, ambachten en kennis over mensen, plekken en gebeurtenissen vast te leggen.

*Paasvuur in Nieuw-Schoonebeek rond 1920.
Bron: J.B. Schröer, Collectie J.B. Schröer, Drents Archief.*

4.4.3 Ambities

- We erkennen het immaterieel erfgoed en volgen de lijn van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland wat betreft het borgen van het erfgoed. Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland coördineert sinds 2012 de implementatie van het 2003 UNESCO Verdrag in Nederland. Het Kenniscentrum helpt beoefenaars van immaterieel erfgoed met het borgen (ontwikkeling, promoten, doorgeven) van hun immaterieel erfgoed, onder andere door de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Daarnaast werkt het Kenniscentrum aan kennisontwikkeling ten behoeve van de praktijk van borging van immaterieel erfgoed. We gaan immaterieel erfgoed niet beschermen, maar wel moedigen we het ontwikkelen, promoten en doorgeven aan. Daarnaast sluiten we aan op de regels die in andere beleidsstukken zijn opgenomen wanneer het uitvoeren van immaterieel erfgoed ander beleid raakt, zoals het evenementen- en vergunningenbeleid bij bijvoorbeeld carnaval of het paasvurenbeleid voor paasvuren.
- De maatschappij en daarmee ook het erfgoed is voortdurend in beweging. Nieuwe inzichten veranderen ons perspectief op erfgoed. Immaterieel erfgoed bestaat niet alleen uit goede herinneringen en positieve gebeurtenissen. We hebben de ambitie om ook de pijnlijke periodes uit de geschiedenis bespreekbaar

te maken. Historische verenigingen en onderzoekers leveren hier een belangrijke bijdrage aan door bijvoorbeeld boeken uit te brengen.

- We blijven de erfgoedkaart en Hierkomjijweg.nl ontwikkelen. Het streven is om zoveel mogelijk informatie over het erfgoed van de gemeente Emmen toegankelijk te maken.
- Een groot gedeelte van het zichtbaar maken van (immaterieel) erfgoed ligt bij musea. Hierover staat meer in de gemeentelijke Cultuurnota.

Hoofdstuk 5

Typisch Emmens erfgoed

In dit gedeelte van de erfgoednota zoomen we nog iets verder in op kleine stukjes erfgoed die typisch en uniek zijn voor de gemeente Emmen. Op deze manier willen we een beter beeld van het erfgoed in de gemeente Emmen schetsen. Verdere informatie over deze onderwerpen maar ook over talloze andere onderwerpen is te vinden op het erfgoedportaal Hierkomjijweg.nl.

5.1 Emmerdennen

De geschiedenis van de Emmerdennen begint bij het reglement op de zandverstuivingen uit 1823. In dit reglement stond dat grote zandverstuivingen moesten worden bepoot of bezaaid en kleine zandverstuivingen moesten worden bedekt met heideplaggen. De reden hiervoor was dat het zand van de zandverstuivingen over akkers waaide waardoor grond minder vruchtbaar werd. Aan de oostkant van Emmen was dit een probleem door de zandverstuiving die ook wel Emmer Zand werd genoemd.

De Emmerdennen herbergt een belangrijk archeologische verleden. Hiervan getuigen de vele archeologische vondsten maar bovenal de archeologische rijksmonumenten in de omgeving. Zo ligt hunebed D45 in de Emmerdennen. Daarbij zijn twee terreinen aangewezen als rijksmonumenten vanwege een serie grafheuvels maar ook prehistorische bewoningssporen. Dit kan geen toeval zijn. Het grootste cluster aan archeologische sporen wordt rondom Haantjebak aangetroffen (het hoogste deel van de Hondsrug). Dit had een immense aantrekkingskracht in de prehistorie.

In 1824 werden de eerste dennenzaden geplant om de zandverstuiving tegen te gaan. De dennenbomen werden vervolgens omsloten met berken. In de loop van de tijd groeide de Emmerdennen uit tot een volwaardig bosgebied dat steeds verder uitgebreid werd. Zo werden dennenbomen aangeplant ten behoeve van de mijnbouw in Limburg. Het hout werd gebruikt voor ondersteuning van de gangen.

Toen er plannen waren om grote delen van de Emmerdennen te vellen, werd in 1907 de N.V. Emmerdennen opgericht om het verdwijnen van het bos tegen te gaan en nieuwe bomen aan te planten. Vanwege de schaarste van hout tijdens de Eerste Wereldoorlog

werden de nodige bomen in de Emmerden gekapt. De inwoners van Emmen drongen aan op het behouden van het bos, maar de gemeente Emmen had niet genoeg geld om het bos aan te kopen. Hierdoor is de Emmerdennen in 1918 verkocht aan Staatsbosbeheer.

Staatsbosbeheer veranderde het aanzicht van het bos. Er werden opnieuw gronden aangekocht om de Emmerdennen uit de breiden en er werd onderbeplanting toegepast samen met het aanplanten van andere boomsoorten waardoor het bos veel meer variatie kreeg. Aan arbeidskrachten had Staatsbosbeheer in deze tijd geen tekort. De veenindustrie was ingestort in de jaren na de Eerste Wereldoorlog waardoor er werkverschaffingsprojecten ontstonden. Eén van deze projecten was het verder aanplanten van de Emmerdennen.

Inmiddels heeft Staatsbosbeheer de voormalige verstuing Haantjeduin met Haantjebak hersteld. De dennenbomen die hier zijn te vinden hebben een bijzonder aanzicht omdat de wortels te zien zijn. Dit komt doordat de wind het zand rond de wortels heeft weggeblazen. Overigens is Haantjebak een heel bijzonder punt in Drenthe; het is namelijk het hoogste punt van de Hondsrug.

De Emmerdennen zijn bijzonder omdat veel erfgoed domeinen hier samenkomen; aardkundig erfgoed in de vorm van stuifzand, archeologie in de vorm van grafheuvels en urnenvelden, en cultuurgeschiedenis in de vorm van werkverschaffingsprojecten en stedenbouwkundig erfgoed vanwege de invloed van de Emmerdennen op de naoorlogse wijken. Ten slotte is er ook een monument bewaard gebleven dat hoort bij de Emmerdennen; de inmiddels monumentale boswachterswoning. Deze is te vinden aan de Boslaan in Emmen.

5.2 Amsterdamsche Veld

Het Amsterdamsche Veld kenmerkt zich door een zeer groene uitstraling en door de grote hoeveelheid aan gebouwen die bewaard zijn gebleven uit de tijd van de veenontginningen. De geschiedenis van de veenontginning van het Amsterdamsche Veld begint in 1951 met de oprichting van de Drentsche Landontginning Maatschappij.

Vijf Amsterdamse heren kochten een stuk grond ten zuiden van het huidige Nieuw-Amsterdam dat doorliep tot aan de grens met Duitsland bij Weiteveen.

De Noordersloot en Zuidersloot waren de grenzen van het gebied. De heren kochten het stuk land aan om een kanaal te graven dat ervoor moest zorgen dat men vanuit Nederland naar Duitsland kon varen. In datzelfde jaar werden de eerste acht woningen in het Amsterdamsche Veld gebouwd voor de arbeiders zodat ze een plek hadden om te verblijven terwijl ze sloten groeven voor de ontwatering van het gebied. Het aantal mensen dat in het Amsterdamsche Veld woonde, breidde zich verder uit en in 1860 kon er voor het eerst veen worden afgegraven. Om het veen te vervoeren moest er een kanaal gegraven worden. Dit is het huidige Dommerskanaal, vernoemd naar Louis Dommers. Hij was opzichter van de Drentsche Landontginning Maatschappij en tevens

is hij burgemeester van Schoonebeek geweest. Louis Dommers woonde in villa La Paix, op de plek waar het Dommerskanaal begint en later samenkwam met de Zijtak en het Stieltjeskanaal. De Amsterdamse heren hadden buitenhuizen die dichtbij villa La Paix stonden, namelijk aan de rand van het Dommerskanaal.

Het plan van de Amsterdamse heren om het kanaal aan te sluiten op de Duitse waterwegen is nooit geslaagd. Dit kwam door de komst van het Oranjekanaal, waarmee men turf naar Noord-Drenthe kon verplaatsen. Een kanaal naar Duitsland was niet meer nodig en het Amsterdamsche Veld werd verkocht in 1909. The Griendtsveen Moss Litter Company Ltd. kocht het gebied van de Drentsche Landontginning Maatschappij en daardoor brak er een nieuw tijdperk aan voor het gebied. Het centrum verplaatste zich naar het gebied ten zuiden van Erica. Nieuwe gebouwen in de vorm van kantoren, turfstrooiselfabrieken en villa Carex als opzichterswoning werden gebouwd. Griendtsveen ging spoedig door met het ontginnen van het Amsterdamsche Veld en legde hiervoor een smalspoor aan dat in de latere jaren doorliep tot in Duitsland.

Weiteveen kreeg in de jaren twintig van de vorige eeuw landelijke aandacht vanwege de diefstal van een tabernakel. De landelijke aandacht liet de schrijnende leefomstandigheden van de arbeiders zien en er werd een collecte gestart voor het gebied. Hierdoor kon er een zusterhuis en een school gebouwd worden. Een bijzonder detail is dat Weiteveen pas in de jaren vijftig van de vorige eeuw zijn naam kreeg. De naam werd samengesteld uit 'veen' en 'weit,' vanwege de boekweitteelt.

Waar het veengebied in de gemeente Emmen doorgaans een kaal gebied is waar men ver kan kijken, is het Amsterdamsche Veld een bijzonder gebied dat uitermate groen is voor een veengebied. Het groen in combinatie met de gebouwen die hier goed bewaard zijn gebleven, zoals de villa's, de turfstrooifabriek, de kantoren, arbeiderswoningen en zelfs het smalspoor maakt dat dit een goed voorbeeld is van typisch Emmens erfgoed dat men in andere delen van het land niet snel tegen zal komen.

Turfstrooifabriek van het Griendtsveen aan en over het Dommerskanaal. Tegenwoordig is de fabriek een monument. Een mooie plek waar groen, blauw en industrieel erfgoed samenkomen. Bron: Gemeentearchief Emmen.

Louis Dommers had een grote invloed op het Amsterdamsche Veld die we nog steeds terugzien in het gebied. Dommers was liefhebber van natuurschoon en liet duizenden loofbomen aanplanten. Bijzonder hierbij zijn de dubbele bomenrijen die op sommige locaties aan de Zijtak en het Dommerskanaal nog te vinden zijn. Ook in de verdere ontwikkeling van het Amsterdamsche Veld werd het plaatsen van dubbele bomenrijen voorgezet. Dit is op de foto te zien voor de zogenaamde 'peelwoningen.'

5.3 Rensenpark

Wanneer mensen denken aan Emmen, denken ze vaak aan de dierentuin. De voormalige dierentuin is een bijzonder stuk erfgoed dat typisch is voor de gemeente Emmen. De geschiedenis van de dierentuin gaat verder terug in de tijd dan men vaak denkt en dit is nog steeds te zien als je weet waar je naar moet kijken.

Voor de oorsprong van het landgoed waarop in 1935 de dierentuin opende, moeten we terug naar de periode rond 1650. Rond deze tijd had namelijk de Schulte van Emmen een woning aan de rand van het landgoed, ongeveer op de plek waar nu villa Lindenhof staat. Een Schulte was een lokale rechterlijke functionaris die zich bezighield met bestuurlijke en gerechtelijke taken. Achter de woning was een groot landgoed te vinden met onder andere een renaissancetuin. Een renaissancetuin was een tuin met strakke lijnen en geometrische vormen. Deze renaissancetuin is terug te zien op oude kaarten uit de tijd van de familie Willinge. De heer Willinge oefende 1772 tussen 1849 het ambt Schulte uit en is ook burgemeester geweest.

Het is belangrijk om te weten dat de dierentuin is aangelegd op een landgoed omdat elementen van dit hiervan nog steeds te herkennen zijn in het Rensenpark. Achter het Schultehuis bevond zich een bomenrij die doorliep tot aan de Veenkampen. Hier lagen woeste drassige gronden waar later de naam 'Veenkampenweg' vandaan is gekomen. De bomenrij is deels nog te vinden in het huidige Rensenpark, net als een gracht die in de tijd van het landgoed is gegraven.

Willem Oosting en zijn familie kochten een deel van de grond om in 1935 de droom van Willem waar te maken; een eigen dierentuin. De dierentuin begon bescheiden maar breidde zich steeds verder uit. Er werden meanderende paden met dichte begroeiing aangelegd zodat men om elke hoek weer voor een nieuwe verrassing stond. In 1937 breidde de familie Oosting de dierentuin uit naar naastgelegen grond om een 'wildpark' te beginnen. Dit was voorheen het voetbalveld van VV Emmen. Tijdens de inrichting van dit park werd nadrukkelijk rekening gehouden met de landgoedstructuur van laankampen en eikenbomenstructuren door de vrouw van Willem Oosting, Tineke Bosma, een landschapsarchitecte.

In de jaren zestig van de vorige eeuw begonnen de bezoekersaantallen terug te lopen doordat het park onder andere verouderd was. Aleid Rensen-Oosting en haar man Jaap Rensen namen samen de dierentuin over van Aleid haar vader in 1970. De dierentuin ging in deze periode flink op de schop en werd ingericht in geografische gebieden waarbij per continent dierenverblijven werden ingericht. In het begin van de jaren negentig werden de tuinen van de villa's voor de dierentuin toegevoegd, zoals die van het Hospershuis en de Lindenhof.

Het Noorderdierenpark. In het dierenpark werd slim omgegaan met omheiningen van de dierenverblijven. Rond de savanne lag bijvoorbeeld een haha-muur. Dit was een muur van stenen die opging in het landschap zodat deze niet op zou vallen. Op de foto met de kamelen is ook een haha-muur te zien.

Hoofdstuk 6

Beleid

In dit gedeelte van de erfgoednota wordt beschreven welke middelen we ter beschikking hebben om onze visie en ambities waar te maken. Hiervoor hebben we landelijk, provinciaal en gemeentelijk beleid. Dit zijn de kaders waarmee we de vraag 'hoe gaan we om met cultureel erfgoed?' beantwoorden.

6.1 Landelijk beleid

Sinds 1 juli 2016 is de Erfgoedwet van kracht. Dit is een integrale wet die betrekking heeft op al het culturele erfgoed. Hieronder vallen archeologie, monumenten, musea en museale objecten. Samen met de Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van het cultureel erfgoed mogelijk. Een belangrijk deel gaat over de wettelijke taken die ondergebracht zijn in de Erfgoedwet. De gemeente Emmen is het aanspreekpunt voor monumenteigenaren voor het verbouwen, verduurzamen, restaureren en het in stand houden van het monument. Op grond van de Erfgoedwet is de gemeente verplicht om een aantal wettelijke taken uit te voeren:

- Het opstellen van een erfgoedverordening,
- Het verlenen van vergunningen,
- Toezicht houden op naleving van het vergunningstelsel en handhaving,

- Adviseren bij aanwijzing van rijksmonumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten,
- Instellen van een monumentencommissie.

Met de komst van de Omgevingswet krijgt de gemeente ook nieuwe taken op het gebied van erfgoed en archeologie. De vergunningverlening en toezicht en handhaving op archeologische rijksmonumenten wordt met de komst van deze wet door de gemeente zelf gedaan. Daarnaast is het belangrijk dat de omgeving van het monumenten meegenomen wordt bij ontwikkelingen. Dit geldt niet alleen voor rijksmonumenten, maar ook voor provinciale en gemeentelijke monumenten.

Naast de Erfgoedwet en de Omgevingswet is er ook nog het huidige landelijke beleid genaamd Erfgoed telt, De betekenis van erfgoed voor de samenleving (2018). De visie heeft als doel erfgoed te beschermen en toegankelijk te houden: de overtuiging dat ons erfgoed telt vanwege de historische waarde, de waarde voor onze leefomgeving en de verbindende waarde.

De Nationale Omgevingsvisie (NOVI) is de eerste integrale nationale beleidsvisie conform de Omgevingswet en hanteert dan ook dezelfde brede opvatting van het begrip fysieke leefomgeving: de natuurlijke omgeving met grote wateren en natuurlandschappen, agrarische

cultuurlandschappen, de gebouwde omgeving met steden, dorpen, bedrijventerreinen, netwerken en infrastructuur voor het verkeer van personen, goederen, data, stoffen en energie, en het cultureel erfgoed. De ontwikkeling van de leefomgeving moet zo veel mogelijk in balans zijn met bescherming van waarden als gezondheid, veiligheid, landschap, natuur, cultureel erfgoed, leefomgevingskwaliteit en milieukwaliteit.

Daarnaast is het behouden en versterken van cultureel erfgoed en landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten van (inter)nationaal belang benoemd als één van de 21 nationale belangen. Het Rijk is verantwoordelijk voor een goed functionerend (wettelijk) systeem voor erfgoed en leefomgeving. De rol van het Rijk is de (wettelijke) randvoorwaarden creëren om cultureel erfgoed en landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten voor de lange termijn in stand te houden. Dit sluit ook aan op de afwegingsprincipes die in de NOVI centraal staan. In Afwegingsprincipe 2 staan kenmerken en identiteit van een gebied centraal.

Belangrijk hierbij is dat de wederopbouw wijken van Emmen (Emmermeer, Angelslo en Emmerhout) aangewezen zijn als één van de wederopbouwgebieden van nationaal belang. Voor deze wijken is dus extra aandacht vanuit het Rijk om de kernkwaliteiten van

deze wijken te waarborgen. De gemeente Emmen heeft hiervoor een intentieverklaring getekend. Na het verlopen van de intentieverklaring zijn het wederopbouwgebied opgenomen in de NOVI.

6.2 Provinciaal beleid

De provincie Drenthe kent drie belangrijke beleidsdocumenten wat betreft erfgoed; het Cultuurhistorisch Kompas, Hoofdstructuur & beleidsvisie en de Omgevingsvisie en de Cultuurnota 2025-2028.

Het Cultuurhistorisch Kompas beschrijft de historische waarden die bepalend zijn voor de identiteit en ruimtelijke kwaliteit van Drenthe. De nota is een handreiking voor gemeenten waarin twee lijnen centraal staan om richting te geven aan de omgang met cultuurhistorie in een breed beleidsveld en spanningsveld:

- Het bieden van ruimte voor ontwikkelingen bij het veiligstellen van de cultuurhistorische waarden
- Het veiligstellen van de cultuurhistorische waarden bij het bieden van ruimte voor ontwikkelingen.

In het Cultuurhistorisch Kompas is Drenthe verdeeld in tien deelgebieden. De gemeente Emmen valt in zijn geheel onder het deelgebied 'Emmen en haar venen'. Hierin wordt Emmen als naoorlogse stad gecategoriseerd die bepalend is in het veengebied. Daarnaast worden de esdorpen op de uitloper van de Hondsrug en de zuidelijke strook van de gemeente met een eigen karakter genoemd.

De Cultuurnota laat de accenten zien waarop de provincie Drenthe wil inzetten met een uitleg over de uitvoering hiervan. Speerpunten zijn onder andere educatie, participatie en talentontwikkeling. Daarnaast is samenwerking belangrijk; de Drentse gemeenten vormen samen een culturele alliantie waarbij samengewerkt wordt aan verschillende projecten.

De provinciale Omgevingsvisie gaat in op de samenhang tussen landbouw, natuur, water, wonen, werklocaties, verkeer en vervoer, landschap en cultureel, aardkundig en archeologisch erfgoed. De missie van de provinciale Omgevingsvisie staat als volgt beschreven:

'Het waarderen van de Drentse kernkwaliteiten en het ontwikkelen van een bruisend Drenthe, passend bij deze kernkwaliteiten.'

Onder de Drentse kernkwaliteiten worden landschap, cultuurhistorische waarden, archeologische waarden, aardkundig erfgoed, natuur, stilte en duisternis verstaan. De missie draagt uit dat we bij nieuwe ontwikkelingen bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit van onze provincie. Onder 'bruisend Drenthe' verstaan we een provincie waar het goed wonen en werken is en waar voor jong en oud veel te beleven valt. Een provincie waar ondernemerschap, cultuur en sport floreren.

6.3 Gemeentelijke beleid

De gemeente Emmen streeft naar een integrale aanpak wat betreft erfgoed. Hierbij sluit de gemeente aan op het landelijke en provinciale beleid. In deze erfgoednota hebben we beschreven hoe al het erfgoed met elkaar samenhangt en met de komst van de Omgevingswet wordt dit ook steeds belangrijker. We streven ernaar om ruimtelijke ontwikkelingen integraal aan te pakken waarbij erfgoed een standaard rol heeft in het afwegingskader bij plannen in de leefomgeving.

Als instrument heeft de gemeente de erfgoedbeleidskaart (ook wel cultuurhistorische waardenkaart genoemd) waarop het erfgoed van de gemeente is geïnventariseerd. Bewoners, historische verenigingen, de gemeente zelf en een onderzoeksbureau hebben hieraan een bijdrage geleverd. We hanteren drie beleidsregels:

1. Beschermen
2. Herkenbaarhouden en versterken
3. Respecteren en rekening mee houden.

6.3.1 Beschermen

In de gemeente Emmen hebben we drie verschillende monumenten; rijksmonumenten, provinciale monumenten en gemeentelijke monumenten. Deze monumenten zijn allemaal beschermd volgens de Erfgoedwet, het Voorbereidingsbesluit Monumenten, het provinciale Omgevingsplan en de Erfgoedverordening gemeente Emmen.

Monumenten mogen niet zomaar gesloopt of verbouwd worden. Hiervoor moet een omgevingsvergunning aangevraagd worden bij de gemeente Emmen. Dit geldt niet alleen voor de gemeentelijke monumenten, maar ook voor de rijksmonumenten en de provinciale monumenten. Voor elk monument is maatwerk nodig wanneer er een ontwikkeling plaatsvindt. In lijn met het gedachtegoed achter de Omgevingswet, bekijken we een gebouw nooit op zichzelf. De omgeving waarin een gebouw staat is zeer belangrijk voor toekomstige ontwikkelingen. Op welke manier de omgeving van het monument betrokken wordt, is voor elk monument maatwerk.

Naast de gebouwde monumenten worden ook monumentale bomen, waardevolle bomen en waardevolle structuren beschermd. Het verschil tussen de waardevolle bomen en monumentale bomen is de leeftijd van de

bomen. Dit betekent niet dat de bescherming anders is. De bomen en structuren zijn beschermd volgens de gemeentelijke Bomenverordening. De bomen en structuren mogen dus niet gekapt worden zonder een vergunning.

Ten slotte kent de gemeente Emmen drie beschermde dorpsgezichten die zijn aangewezen door het Rijk. Het betreft Westenesch, Oostersebos en Westersebos. Het doel van bescherming is dat het gehele dorpsgezicht zo goed mogelijk in stand gehouden wordt. De bescherming van deze drie dorpsgezichten betekent dat hier niet gebouwd mag worden zonder omgevingsvergunning. Anderzijds mag er dus ook niet gesloopt worden zonder omgevingsvergunning. Daarnaast mogen groene structuren en bomen ook niet zomaar gekapt worden. Hetzelfde betreft andere elementen in het landschap, zoals sloten en weggetjes.

6.3.2 Herkenbaar houden en versterken

De beleidsregel herkenbaar houden en versterken geldt voor structuren en ensembles. Hiermee bedoelen we bijvoorbeeld bepaalde structuren in wijken, zoals een aantal woonblokken van dezelfde architect of bomenrijen langs de weg in een lintdorp. Zoals eerder beschreven, hangt al het erfgoed met elkaar samen. Dit willen we ook benadrukken met de beleidsregel herkenbaar houden en versterken.

De beleidsregel houdt in dat wanneer er een ontwikkeling is in de gemeente, belangrijke structuren zoveel mogelijk behouden moeten worden en waar mogelijk, de cultuurhistorische waarde van deze structuren en ensembles versterkt moet worden.

De volgende plekken willen we herkenbaar houden:

- Landschappelijke gebieden en groenstructuren in het esdorpenlandschap, het randveenontginningslandschap, het veenkoloniale landschap en het beekdallandschap,
- Stedenbouwkundige gebieden zoals de wijken in Emmen, de lintdorpen en de esdorpen,
- Historische infrastructuur, kanalen, wijken en sloten.

Een voorbeeld hiervan is dat we geen bomen planten op een es omdat bomen hier niet thuishoren. De randen van de es zijn juist wel bosrijk dus dit willen we versterken. Een manier waarop dit kan is bijvoorbeeld om lage struiken en kruiden onder bomenrijen te planten zoals dit vroeger ook gedaan werd. Tegenwoordig zien we dat veel struikgewassen verdwijnen waardoor alleen de bomenrijen overblijven. Door struiken terug te brengen houden we de rand van de es herkenbaar, versterken we de cultuurhistorische waarde en dragen we bij aan de biodiversiteit.

De maatregel herkenbaar houden en versterken vergt maatwerk waarbij inwoners en de gemeente Emmen allebei een positieve rol kunnen spelen. Beleidsstukken als de gemeentelijke Ruimtelijke Waardenkaart en het Rapport Buitengebied Emmen dragen ook bij aan het maken van keuzes wat betreft het landschap en de leefomgeving.

6.3.3 Respecteren en rekening mee houden

Onder de beleidsregel respecteren en rekening mee houden, vallen veel verschillende elementen die door de gemeente zelf, het ErfgoedNetwerk en inwoners zijn aangewezen maar niet in aanmerking zijn gekomen voor een monumentale status. Hierbij valt te denken aan kerkhoven, winkelpanden, transformatorhuisjes en grenspalen. Op de erfgoedbeleidskaart is een compleet overzicht van deze plekken en objecten te vinden, waaronder onze lijst met beeldbepalende bouwwerken.

Deze gebouwen en plekken zijn niet beschermd maar de gemeente wil de eigenaar wel attenderen op de cultuurhistorische waarde van het object of de plek. De gemeente verzoekt de initiatiefnemer de cultuurhistorische waarden in de passen bij een nieuwe ontwikkeling en wil hier ook in meedenken. Hierbij is geen sprake van dwang omdat de gemeente geen beschermde status heeft toegekend aan deze objecten of plekken.

Een uitzondering is als dit anders wordt beschreven in bestemmingsplannen. Mogelijk moet de initiatiefnemer een sloopvergunning aanvragen. Dit geldt bijvoorbeeld voor een groot aantal winkelpanden in het centrum van Emmen.

6.4.4 Andere gemeentelijke beleidsstukken

Welstandsnota gemeente Emmen

De Erfgoednota sluit aan bij de gemeentelijke welstandsnota wat betreft de criteria en het gebiedsgerichte beleid. In de welstandsnota staat per kern beschreven welk welstandniveau op welke plek geldt en welke karakteristieken deze plekken hebben. Voor monumenten geldt het welstandniveau 'hoog.' De redengevende omschrijvingen zijn richtinggevend voor ontwikkelingen bij monumenten. We richten ons op het behouden en herstellen van historische kenmerken van monumenten en cultuurhistorisch waardevolle objecten. Naast de algemene criteria die gelden voor een hoog welstandsniveau zijn de volgende criteria ook van toepassing:

- De specifieke historische kenmerken van het monument of cultuurhistorisch waardevolle object vormen de uitgangspunten voor herstel, verbouw of functieverandering;
- Toevoegingen aan, op of bij monumenten of cultuurhistorisch waardevolle objecten worden op herkenbare wijze vormgegeven. Hierbij vormen de historische stijlkenmerken van het object de inspiratiebron;

- Er is aandacht voor zorgvuldige detaillering en materiaalkeuze.

De beschermde dorpsgezichten Westenesch, Oostersebos en Westersebos vallen ook onder een hoog welstandsniveau. De gezichtsbescherming richt zich op de stedenbouwkundige karakteristiek en wil het toekomstig functioneren daarvan veilig stellen. Het gaat hier dus niet om de bescherming van de individuele panden op zich, tenzij dit monumenten zijn, maar meer om de stratenpatronen, de samenhang en de formaten van de panden ten opzichte van elkaar en het straatbeeld.

De gemeente Emmen heeft een lijst met beeldbepalende bouwwerken. Deze lijst wordt in de loop van 2025 vernieuwd. Op dit moment vallen de beeldbepalende bouwwerken onder de maatregel 'respecteren en rekening mee houden' zoals beschreven in 6.3.3. Het is belangrijk om te benoemen dat beeldbepalende bouwwerken en groepen van gebouwen die een ruimtelijke eenheid vormen evenals monumenten en beschermde dorpsgezichten een hoog welstandsniveau hebben.

Het verhaal van Emmen – Cultuurnota 2025-2028
In de Cultuurnota worden de ambities voor kunst en cultuur in de gemeente Emmen beschreven. De Erfgoednota richt zich vooral op het ruimtelijke gedeelte

wat het erfgoed betreft en (uitvoering van) de wet- en regelgeving omtrent monumenten, beschermde dorpsgezichten en andere waardevolle cultuurhistorische elementen die in de gemeente te vinden zijn. Er zit echter nog een andere component aan erfgoed die zich vooral richt op het ontsluiten, zichtbaar en beleefbaar maken van erfgoed. Welke visie we hierop hebben en hoe we dit vorm geven wordt beschreven in de Cultuurnota aan de hand van de acht waarden voor cultuur: ontwikkelen, ontmoeten, verwonderen, eigenwaarde, vernieuwen, verbinden, samenleven en verdienen.

6.4 Omgevingswet

Met de komst van de Omgevingswet krijgt erfgoed een belangrijke plek binnen het ruimtelijke ordening beleid. Deze wet biedt kansen om erfgoed te integreren in de stedelijke en landschappelijke ontwikkelingen. Het streven naar duurzaamheid en leefbaarheid kan hand in hand gaan met het behoud en de herontwikkeling van ons erfgoed.

De Omgevingswet stimuleert het duurzaam gebruik en beheer van ons erfgoed, waarbij rekening wordt gehouden met de culturele, sociale en economische waarde ervan. Het bevordert het behoud en de ontwikkeling van erfgoed als motor voor economische groei, toerisme, educatie en sociale cohesie. Daarnaast draagt het bij aan het versterken van de ruimtelijke kwaliteit en het creëren van aantrekkelijke leefomgevingen. De Omgevingswet heeft een meerwaarde ten aanzien van onder andere verdere beleidsontwikkeling en borging in regels van het Omgevingsplan. Dit geeft de gemeente Emmen de kans om erfgoedbeleid beter te borgen.

Om deze visie te realiseren is samenwerking en afstemming tussen alle betrokken partijen essentieel. Een integrale benadering van erfgoed in de ruimtelijke planning en vergunningverlening is nodig, waarbij

er ondersteuning en advies wordt geboden aan initiatiefnemers en belanghebbenden. Daarnaast is bewustwording en educatie van de samenleving van groot belang om het belang van erfgoed te benadrukken en draagvlak te creëren.

Hoofdstuk 7

Uitvoeringsagenda

Het schrijven van een nota en het opnemen van ambities heeft niet zoveel zin als we dit niet vertalen naar de uitvoering. We lichten de onderwerpen stuk voor stuk toe.

1. We informeren monumenteigenaren over de instandhouding van erfgoed

Het behouden van erfgoed kunnen we als gemeente niet alleen doen, hiervoor hebben we de hulp van inwoners en monumenteigenaren nodig. We zijn ons ervan bewust dat het soms onduidelijk is wat er wel en niet mag bij een monument en waarom iets waardevol is en welke subsidiemogelijkheden er zijn. We willen hiervoor hulp bieden aan monumenteigenaren door onze informatievoorziening naar buiten toe beter te maken, bijvoorbeeld door meer informatie op de gemeentelijke website te plaatsen.

Geschatte kosten: Eenmalig € 2.000

2. We schenken monumentenschildjes aan monumenteigenaren

In het verlengde van het erfgoed zichtbaar maken en participatie, willen we aan eigenaren van monumenten monumentenschildjes verstrekken. Dit is een makkelijke

manier die relatief weinig inspanning van inwoners kost om erfgoed zichtbaar te maken. De schildjes worden in heel Nederland toegekend en is daardoor een nationaal symbool van monumentale waarde.

Geschatte kosten: Eenmalig € 10.000

3. We subsidiëren Open Monumentendag

Zoals al gesteld in de erfgoednota, is Open Monumentendag een uitgelezen kans om aan te sluiten op het landelijke programma. We willen de Open Monumentendag stimuleren en op deze manier zoveel mogelijk zichtbaarheid geven aan het erfgoed in de gemeente Emmen. Dit kunnen we niet doen zonder participatie vanuit het ErfgoedNetwerk, historische verenigingen, inwoners van de gemeente en monumenteigenaren. We steunen de organisatie van de Open Monumentendag door middel van subsidie om een lokaal programma te maken.

Geschatte kosten: Per kalenderjaar € 5.000

4. Onderzoek

Kennis is zeer belangrijk wanneer het gaat over erfgoed. Als we niet weten welk erfgoed de gemeente Emmen heeft, kunnen we dit ook niet behouden, zichtbaar of beleefbaar maken. Gelukkig is er veel geschreven, onderzocht en geïnventariseerd waardoor we een goed beeld hebben van het erfgoed in de gemeente Emmen maar dit beeld kan altijd completer worden. Immaterieel erfgoed is hier belangrijk bij; waarom heeft een weg of plek bijvoorbeeld een bepaalde naam en zijn er bijzondere verhalen van mensen die voor het eerst in Angelslo of Bargeres zijn komen te wonen? Deze informatie is vaak nog niet vastgelegd.

We willen onderzoeken stimuleren die informatie over erfgoed naar boven halen. In de erfgoednota hebben we hiervoor meerdere ambities genoemd, zoals meer kennis over immaterieel erfgoed en meer kennis over blauw erfgoed. Als gemeente willen we hierbij vooral een faciliterende rol spelen.

Geschatte kosten: Per kalenderjaar € 5.000

5. Erfgoed beleefbaar maken

We zetten in op het beleefbaar maken van erfgoed. Deze nota is een eerste stap om een basis te leggen voor het beleefbaar maken van erfgoed. Om het erfgoed van Emmen beleefbaar te maken, zullen we verschillende projecten oppakken. Dit doen we samen met inwoners, historische verenigingen en het ErfgoedNetwerk.

Geschatte kosten: Geen kosten

6. Doorontwikkeling van Hierkomjijweg.nl en de Erfgoedkaart

Zoals eerder gesteld zijn Hierkomjijweg.nl en de Erfgoedkaart dynamische producten die we steeds verder willen ontwikkelen. Dit doen we samen met het ErfgoedNetwerk, het gemeentearchief en historische verenigingen en inwoners. Het ErfgoedNetwerk is operationeel beheerder en legt en onderhoudt contacten met erfgoedorganisaties. Meestal hebben we maar een klein stukje informatie over punten die door inwoners op de erfgoedkaart zijn gezet. We willen verhalen achter deze punten op de erfgoedkaart uitgebreider beschrijven. Informatie over deze punten zit vaak in het geheugen bij inwoners van de gemeente en hiervoor willen we graag een project opzetten.

Geschatte kosten: Per kalenderjaar € 5.000

7. Visie op religieus Erfgoed

Vanwege de grote hoeveelheid aan gebedshuizen in de gemeente Emmen en de opkomende toekomstgerichte vragen met betrekking tot onder andere herbestemming, leegstand en verduurzaming gaan wij deze opgaven aanpakken door middel van een visie op religieus erfgoed. Hiermee volgen wij de landelijke lijn van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. We willen besturen van gebedshuizen handvaten bieden en gaan hiervoor in gesprek met de besturen die mee willen helpen.

Geschatte kosten: Eenmalig € 40.000

Colofon

Een uitgave van de gemeente Emmen

Bezoekadres

Raadhuisplein 1, 7800 RA Emmen
Telefoon: 14 0591

gemeente.emmen.nl
gemeente@emmen.nl